

0/0

Zes
kaarsen
voor
Indië

LEONHARD HUIZINGA

Opgedragen aan mijn vrouw

Anna Catharina Huizinga-Portheine,

als uitnoodiging tot een groote reis.

LEONHARD HUIZINGA

(Laurens van Sint Laurens)

Zes kaarsen voor Indië

AMSTERDAM
DE BEZIGE BIJ
MCMXLV

Eerste clandestiene uitgave: Maart 1945

verzorgd door het ondergrondsche blad „Ons Volk”.

Tweede vrije druk: Juni 1945

uitgegeven door „De Bezige Bij”.

EERSTE KAARS

31 December 1944

Het is de laatste dag van het jaar.

Honger is in de steden.

Honderdduizenden zijn samengedreven en over de grenzen gesleept. Tienduizenden verkomen in kampen, versmachten in gevangenissen, of verlieten ons voorgoed onder de kogels van het vuurpeleton. Maar de bevrijding lijkt verder dan ooit, en de winter is zwart van wanhoop.

Het is de laatste dag van het jaar, en ik ben alleen. In de kamers onder, boven en naast mij in dit huis, zijn mensen die ik niet ken. Uit de stad om hen en mij doemen andere gestalten op, mij even vreemd als mijn burens: zij die hongeren. Als spoken aan mijn deur komen zij en gaan.

Als de avond voortschrijdt en het uur komt waarop allen die eens vrijen waren, hun straten niet meer mogen betreden, laten ook zij mij alleen. Alleen met de laatste uren van het jaar.

Ik vind geen rust tusschen mijn stille muren. Ik vind geen rust voor het donkere raam dat uitziet in de maanhelle straten van de stad, waar geen mensen gaan.

Te koel is mij het maanlicht. Ik sluit de gordijnen en ontsteek een kaars. Zes kaarsen heb ik nog; zes avonden licht op het papier op mijn werktafel; zes avonden leven in de donkere uren zonder slaap. Zes kaarsen heb ik nog, maar vanavond zal ik niet zuinig zijn. Ik wil het nieuwe jaar met brandend licht ontvangen.

Ik zou nog veel werk willen voltooien in deze laatste uren, maar mijn pen blijft rusten op het papier en mijn blik verzonken in de stille vlam voor mij. Er zijn duizend plichten, die mij nog binden aan het stervend jaar, maar géén staat mij klaar genoeg voor oogen om mij nog tot werk en daad te brengen. De vlam houdt mij vast. Snel en geluidloos verloopt in mij de zandlooper van het jaar. Te laat is het om nog te doen wat werd nagelaten. Er blijft mij slechts een eenzaam droomen, edeler en vromer wellicht dan de eeuwige daad, die zelfs nu mij nog vervult met een vaag verwijt om begaan verzuim.

Geen plichten nu! Dit is een afscheid, afscheid van een verloren geliefde, die de bitterste ontgoochelingen bracht. In deze uren echter is geen bitterheid meer in mij, blijft alleen nog de stilte van de kaarse-
vlam. Wanneer mijn adem hem beweegt, bewegen met hem schaduwen hoog aan de kamerwand tegenover mijn werktafel. Telkens herhaalt zich dit spel: de vlam zwaait even, zooals een vlag in bijna

windstil weer, en de schaduwen aan den wand wiegen neigend mee.

Zijn het werkelijk slechts schaduwen aan den wand, of zijn zij meer voor mij? Een teeken of een sein, dat ik nog niet heb verstaan? Is er werkelijk in de milde eenzaamheid van deze kamer iets, dat tot mij spreekt, al is het dan slechts uit het stille spel van vlam en schaduw? Zal ik het nieuwe jaar niet geheel alleen ingaan? Mijn adem beroert opnieuw de vlam, die even wijkt en dan roerloos staat. En aan den wand wijken ook de schaduwen, voor zij weer roerloos staan.

Neen, dit is meer dan alleen een toevallig licht en donker. Ik weet nu, dat dit droomend spel iets te beduiden heeft. Maar mijn droom is niet zoo diep, dan dat ik vergeten zou mij af te vragen, wat haar oorsprong is, en ik kijk rond in het vertrek, waaruit nu alle eenzaamheid geweken is, zoekend naar de herkomst der schaduwen.

Het antwoord is eenvoudig. Zij zijn het afbeeldsel van de plant op mijn tafel. Daar staat, als eenige feestelijke tooi van dezen avond, een kerstroos; en haar bloemen, iets gebogen, hoog aan de dunne steelen, zijn de kleine en nabije gestalten, die ginds de groote schemerwezens doen wenken aan den verren wand. Maar al te diep is toch ook mijn droom, dan dat de werkelijkheid haar nog kan verstoren. De schaduwen zijn reeds gaan leven. Zacht wiegen zij als in een zoelen wind, en ik weet nu weer: ergens in mijn herinnering is een uitzicht uit een open raam op een eender bewegen als dit, op een spel van den wind tusschen wenkend wiegen en wachtende onbeweeglijkheid.

Maar niet alleen een beeld van rust en beweging is het. Zie, het bloeit langzaam op in kleuren, het deint zich uit in diepte en hoogte, het verwijdt zich tot een veraf en een nabij. Dan, geheel ontwakend, ademt het op in geuren en geluiden. Een hemel ontvouwt zich in een geweldig licht; een blauwe vulkaan rijst torenend uit een vlakte; vreemde vogelstemmen roepen schallend uit de hitte van den dag, die aandrijft door het venster, open voor heel die heerlijkheid. En temidden van dat alles — waren het ooit schaduwen aan den wand? — herken ik nu het schoonste en edelste van heel het beeld: de palmen in mijn hoogen tuin, zachtjes wiegend in den zoelen wind die soms even komt neergestreken van Java's groene berghellingen.

Er was een plek op mijn domein, vanwaar ik heel Indië kon overzien. Ge kunt mij geloven of niet. Die plek was er en moet ook nu nog ongeschonden verrijzen boven het Javaansche land, nu het wijdst en weelderigst deel van het Nederlandsche Rijk door vreemde indringers wordt bezeten. Maar niet voor lang!

Ik zei het al: voor hem die zien kon, lag heel de archipel daar onder zijn verbijsterde oogen, van Poeloe Weh, een groene klip als noorde-

lijkste wachter voor de Sumatraansche kusten, tot de witte massieven van Guinea's sneeuwbergen, uitrijzend boven de wereld van wolken, die de reuzenwildernis aan hun voet verhulden.

Op die plek eindigde elken dag mijn gang door de thee- en rubber-tuinen, die in de ochtendschemering begon voor mijn huis onder den adem van mijn slanke palmen. Steil uit een open dal, eerst kortelings ontgonnen, gingen dan mijn schreden — na een heelen dag van moeizaam gaan steeds opnieuw snel en begeerig — omhoog door het kruipend bladerentapijt, dat de haastige voeten verwarde, tot zij ginds daar boven plotseling tot stilstand kwamen. En daar slaakte iederen keer opnieuw heel die geweldige wereld van dat uitzicht tusschen hemel en aarde, mèt den verbijsterden aanschouwer, een grooten zucht. Daarna kwam dan, neergezeten in het groen, het onvergelijklijk middaguur van rust en stilte, waarin steeds verder zich dat uitzicht ontvouwde.

Aan mijn voeten lag het dal der jonge tuinen, mijn ontginning, mijn aanplant, mijn dagelijksch werk, in heel zijn wezen nog verweven met alles in mijn bestaan, dat dagelijks wederkeerde als deel van dat werk; thuishoorend in mijn eigen kleine wereld — hoe wijd die ook al was — waarin nu diep beneden mij het roode dak van mijn huis oplichtte tusschen hooger hout, maar mijn palmen nu niet te vinden waren in de zee van geboomte. Goed, vredig en schoon was die zelf-veroverde, zelf-bewaarde en geschutte wereld; en toch eerst het begin van het steeds wijder verschiet daaromheen.

Het dal aan mijn voeten mondde — ver al — uit in een grooter, breeder en verscheidener dal; niet ontgonnen door menschenhand, maar uitgeslepen door den machtigen gang van den stroom, die het als bedding had gekozen. Daar stapelden zich de blinkende reuzentreden van de vlakke trappen der sawahs links en rechts van zijn glinsterende kronkels op. Daar begeleidde hem breed en blank als hijzelf, een heirweg, voorttrekkend naar de groote steden in de verre vlakke. Daar daalde in nauwe kloven het stil en vochtig oerwoud heel van den kam der bergen op zijn oevers neer tot in zijn geruischlooze snelle water. Daar spande zich ijl en duizelend een spoorbrug hoog over een engte, vanwaar de reizigers in een flits neerzagen op den vrede van een bamboe-omruischt gehucht, dat slechts door de spiegels van zijn sawahs rondom gescheiden werd van de schemerende majesteit van het maagdelijk bosch.

De stroom, de weg en de spoorbaan waren allen werelden op zichzelf, elk met een eigen leven. Want zóó groot is dit land, dat er plaats is voor duizenden werelden naast elkaar en in elkaar. De stroom heeft zijn visschers, zijn houtvlotter, die met hem voortsnelen naar de vlakke, zijn vroolijke baders bij iedere kampong, en zijn veerlui, die

slechts de rust kennen van het grazig dorpsplein op den eenen oever en de aanlegplaats tusschen de palmen op de overzij, waar een karrespoor doodloopt in het wielende water.

De weg kent een veelzijdiger leven dan de stroom, want het menschelijk bedrijf op de oevers der rivier slaapt in den nacht, terwijl het op den weg eerst dan recht tot leven komt. Eindeloos is de stroom van stille menschen, van karren, auto's en fietsers, van dragers en voetgangers, die daar voorttrekt in het duister, begeleid door duizend lichtjes. De auto's ijlen al het andere voorbij in een nuttelooze jacht, maar de paarden- en ossenwagens met hun eeuwig slapende voerlui en het ontelbaar heir der voetgangers kennen geen haast. Van dorp tot dorp rijden en gaan zij. Hier een halt voor een versnapering aan een kleine warong aan den weg. Ginds een rustpoos aan den kant voor een gesprek, vervuld van de tevredenheid van hen die geen tijd kennen. Mijlenver zijn velen al gekomen, mijlenver moeten velen nog gaan, maar de weg is hun thuis in den nacht. De dorpen en gehuchten langs zij slapen niet. Zij blijven vol stemmen, vol geuren van bakken en braden, vol van de miljoenen olielichtjes, die Java's nachten in de domeinen der menschen als aardsche sterren doen leven. Zoo leeft ook de heirweg: glad, breed en effen; in zijn van den dag nog warm asfalt, noodend tot snelheid en razend verkeer, maar in sommige bochten nog verradend, dat hij het spoor volgt van een heirbaan, die honderd jaar geleden werd aangelegd voor geen grooter snelheid dan die der postkoetsen.

Zoo zijn de stroom en de weg. De spoorbaan echter raakt hun bestaan niet. Hij gaat eigen wegen. Hij vindt zijn oorsprong in een verre haven aan de lage kust. Daar geen stille veeren en vredige gehuchten in het groen, maar galmende loodsen, wemelende kaden, het hijgen van kranen en lieren en de machtige roep van groote schepen, aankomend van overzee. Daar, in een machtig blank station, ontspringt de spoorlijn aan de kust om zijn verren tocht naar de bergen te aanvaarden. Zooals de rivier, die hij hier halverwege onder mijn oogen kruist, in de bergen ontspringt om af te dalen naar de hitte van het laagland.

De stad aan de haven is wijd en ruim. Pleinen, straten en kanalen, parken en sportplaatsen, hospitalen, fabrieken en kerken, scholen en stations liggen daar bijeen in een plattegrond, waarop de sporen van oud en nieuw, Oost en West in elkaar verlopen, maar allen samen omsloten door de groene landelijkheid der kampongs, als door een vredigen ring van tuinen. Dien ring doorsnijdt vluchtig de spoorlijn aan het begin van zijn tocht. Verweg, tusschen een muur van palmen, blinkt nog even blauw en glinsterend de zee, wemelend van eilanden voor de kust, zooals een drukke reede van geankerde schepen. Dan

neemt het vlakke land de ijpende wagens op. Wijde natte velden binnen hun lage, niet meer dan voetbreede dijkjes, waarover in ganzenmarsch de Javaansche boeren naar hun arbeid gaan, draaien voorbij. Steeds nieuwe sawah's, steeds nieuwe dorpen verscholen in een stille zee van palmen. Soms onderbreekt een grillige beek in zijn ravijn de regelmaat van dat beeld een oogenblik, maar daarna herneemt het rijstland in zijn eentonige majesteit weer zijn heerschappij over hart en zinnen. Hoe zou een gewas ons niet bekoren, dat in vromen ijver plant voor plant wordt aaneengerijd in de natte velden; een gewas, waarvoor men een ware wonderwereld van eigen landelijken waterstaat geschapen heeft, die haar hoogste oorsprongen vindt in machtige bevoeiingswerken met stuwdammen en centrales, welke heele provincies bevruchten; en haar laatste uitloopers aanschouwt in den overloop van een tinkelend straaltje water van het landje van Soemitra op het veldje van Adjang? Straks zal heel deze schoone en kunstige wereld, die nu alom vervuld is van de zilveren stemmen van duizend kleine wateren, zwijgen in de hitte voor den oogsttijd. Dan zal de rijst als graan op de droge velden staan, de wolken zullen zich niet langer in het sawahoppervlak weerspiegelen, en het land, dat eens vol vloeibaar zilver was, zal dan louter goud zijn.

Maar de trein heeft de rijst al achter zich gelaten en is zijn tocht omhoog in de uitloopers der bergen begonnen. Hij staat hijgend stil aan het kleine station van een landelijk plaatsje aan de lijn. Een rustige, vroolijke menigte verdringt zich voor de wagens, beladen met manden en valiezen, met koopwaar en huisraad, met kippen, vruchten en kramerijen. Maar alles vindt zijn plaats en zet zich in de wagens neer om te rooken, te eten of te praten, terwijl de trein langzaam vertrekt voor een moeizame stijging naar de blauwe bergen in de verte.

Nu ervaart de reiziger de verrukking van dezen tocht door duizend werelden, die elk aan zich zelf genoeg lijken te hebben. Het eene oogenblik kruist hij, gedragen door het koene stalen web van een brug, die tusschen twee berghellingen zweeft, een bruisend riviertje, dat in de diepte zijn kronkelenden weg zoekt over de rondgeslepen steenen in zijn bedding; het volgend moment begeleidt hij hoog aan den dalwand een eenzaam karrespoor, dat naar de woeste streken in het zuiden leidt. Een tunnel! Herademend duikt hij weer op in het machtig licht van den dag boven een kleine vlakte aan den voet van een vulkaan, wiens top tot in een krans van wolken reikt. Opnieuw een kloof, opnieuw eenzame dorpen tusschen hun palmen en velden en dan onverwachts de adem van het oerwoud, dat toestroomt met heel zijn welig geweld als om de spoorbaan te bedelven en te verzwelgen. Daarna een muur van groen, een flitsend uitzicht op een nieuwe vlakte, een ander dal en een nieuw kunstwerk van staal en

kunde, dat de rijdende wereld van den trein over de rustende wereld van een ravijn tusschen twee hellingen van oerwoud draagt. Zoo nadert de trein, nu al hoog in de bergen, den grooten stroom en verschijnt klein en ver in het glorieuze beeld, dat voor mijn oogen staat, zooals ik daar zit op de hoogste plek van mijn hoog domein.

Ook dit is nog niet alles, want weer een nieuwe wereld kruist den gang van deze vele om mij heen. Een verre dreun zwelt aan van den horizon, waar groote wolken reizen. Hij komt nader met een dieper en dieper toon, die van den hemel komt, maar wanneer ik daar zijn herkomst zoek, zie ik slechts de eindelooze blauwe velden, waarin de wolken drijven en de verre vulkaan oprijst, en eerst als ik mijn blik weer omlaag wend naar het dal, dat mijn eigen ontginning is, zie ik daar, even beneden mij, zoodat ik juist nog kan neerzien op zijn vleugels, het lijnvliegtuig van den middagdienst tusschen de stad op de hoogvlakte en de groote haven aan de kust voorbij trekken. Tegelijkertijd hoor ik diep beneden mij in de groene plantage de gal-mende houten stem van een tong-tong, die den werkers in de tuinen het eind van hun dagtaak toeroept.

Ik sta op, want deze twee stemmen, de nieuwe en de oeroude, die van de machine in de luchten en van de holle boomstam op de aarde, kondigen mij dagelijks tezamen als een symbool van de harmonie, die in dit land de verste verscheidenheden in zich kan vereenigen, het einde van mijn uur van rust en stilte aan.....

Mijn kaars brandt flakkerend, haast aan het eind van zijn krachten. Zoo dadelijk zal hij sterven, samen met het jaar. Maar ik heb geen berouw, dat ik hem aan deze uren heb gewijd. Ik ben niet eenzaam meer nu de laatste korrels van den zandlooper van den tijd sneller en sneller vervloeien. Ik weet nu wat het komend jaar van mij verwacht. Ik besef nu, welke plicht het mij oplegt, en de winter is niet zwart van wanhoop meer voor mij. Ik zal mijn zes kaarsen met vreugde geven om tot u te kunnen spreken over de dingen van gindsch land, die ik u zeggen moet. Het zal niet steeds een spreken zijn. Het zal soms wegsterven tot een fluisteren, dan aanzwellen tot een dringend vermaan en eindelijk opklinken tot een schreeuw, die fel als nachtelijk weerlicht over onze duistere landen moge gaan.

Sluit uw ooren niet voor mij, want ik kàn en måg niet zwijgen!

Mijn eerste kaars sterft. Verre klokken luiden boven de stad. Het jaar heeft uit.

TWEEDE KAARS

1 Januari 1945

De eerste avond van den eersten dag van het nieuwe jaar. Dezelfde stilte als gisteren ligt over de stad Amsterdam. De grachten zijn verlaten, het IJ is leeg van schepen, zijn dokken tot zinken gebracht, zijn kranen geknakt als omgewaaide boomen, zijn werven, waar luttele jaren geleden de trotsche Nederlandsche schepen groeiden en met wapperende vlaggen van stapel liepen, opgeblazen en vernield. Toen, in die dagen, toen het rood-wit-blauw nog vrij kon waaien binnen onze grenzen, was er één geluid, dat telkens in de nachten alle andere stemmen van de druischende lichte wereldstad overstemde: de machtige roep van onze vrije schepen uit- of thuisvarend op het nachtelijk IJ. Nu echter zwijgt de haven, zijn stem is verstomd, zijn lichten gebluscht, zijn vlaggen gestreken voor de oorlogsvlag van den overheerscher. Maar niet lang meer! Want dit nieuwe jaar, dat nog zoo stil en zwart is, zal straks onder de ademtocht van een nieuwe vrijheid ontwaken en er zullen weer schepen roepen op het IJ, zoo goed als op de Maas!

Genoeg! Mijn tweede kaars is al ontstoken en ik heb u nog zooveel te vertellen bij zijn bescheiden licht.

Ik wil u later weer meenemen naar mijn uitzicht op Indië. Daar is nog veel te zien dat ik u niet toonde, vanavond echter wil ik u niet voeren in het hart van die verre groene eilanden, maar slechts uw gids zijn op den weg daarheen. Vanavond geen verblijf daarginds, doch slechts de reis derwaarts.

Uw reis zal geen alledaagsche zijn. Ik zal u de teleurstelling besparen van een eersten blik op Indië, daar waar het zich aan u vertoont in de steeds eendere gestalte van welhaast alle wereldhavens. Kaden en kranen, veemen en douane, silo's, lichters, havenvuren bij nacht, betonning bij dag, dat alles wacht u bij aankomst in Indië zoo goed als in Londen, Rotterdam of Stavanger. Ge zoudt te midden van leven en bedrijf op de kaden van Priok, Soerabaja of Semarang wellicht verbaasd staan deze dingen dáár te vinden, waar ge op de blauwe reede voor een zwoele palmenkust dacht te ankeren; maar ge zoudt u toch ook beklemd afvragen of Indië slechts een warmer, wijder en lichter Europa is. Daarom lok ik uw schip van zijn koers en leid het om Sumatra's West en Zuid, ver uit het gezicht van het geweldig eiland, door volle zee. Daar, op een hellen zoelen ochtend, zult ge

ontwaken in een ongeken- de stilte, waarin alleen het blauwe water diep beneden u langs den scheepswand spreekt. Het schip vaart niet meer, het drijft, en zijn machines zwijgen. Kom nu, want aan lijzijde ligt angstwekkend klein en laag onder de torenhoogte van uw drijvend huis, een slanke vlerkprauw met gestreken zeil en dobbert onder u tegen den gladden scheepswand. Een touwladder. Daal af. Het zijn de visschers van Java's Zuidkust die u zullen varen. Ze zijn niet anders dan de visschers thuis in Vlissingen of Nieuwe Diep. Zij hebben dezelfde zwijgzame rust, dezelfde blik die altijd de verten lijkt te peilen. Zij varen als alle rechtgeaarde visschers van de Zeven Zeeën, zonder kompas. Maar hun koers is strak als de gang der sterren, en wanneer de wind in het hooge zeil valt, zinkt het torenende schip, dat ge zoo juist verlaten hebt, ras weg in verten, waar het laag en klein wordt als uw eigen brooze vaartuig. En die betrekkelijkheid zal u verzoenen met het vervaarlijke aangezicht der warme blauwe golven, die van het hooge dek zoo vlak en onschuldig leken, maar nu uw heele wereld vullen, terwijl zij als gladde heuvelruggen boven uw angstig hoofd voorbij komen rijden. Het water sist en spat langs den scherpen boeg. Ge zijt alleen met de zee en de visschers. Schel en blinkend is het blauw van den dansenden optocht der golven aan uw onbeschutte oogen. Daartegen is de hooge hemel zoo vol licht, dat zijn blauw ijl en blank vervloeit boven de haast al te diepe kleur der golven. Maar tusschen twee dier golven verschijnt een oogenblik een verre kust aan den einder: een derde en matter blauw tusschen het blauw van den hemel en dat van het water. Een wazige keten van bergen, die laag en ver op de golven drijft. Daarna is het weer het zwellend water, dat u omgeeft en dat vluchtig beeld voor geruimen tijd aan u onttrekt. Wanneer u echter het ongeduld bevangt om een nieuwe blik op het land, ontwaart ge, mèt uw schip plotseling hooggeheven op een aanglijdende golfkam, links en rechts andere bergen in zee, eenzame eilanden in de blauwe oneindigheid. Nu wordt uw koele vaart over de warme golven een vreugdige rit van uitzicht naar uitzicht; en telkens als een hooger golf uw prauw opneemt, zult ge daarginds iets veranderd vinden. Hooger rijzen de bergen op uit het woelige water, breeder wordt hun voet, steeds nader lijken de uitdijende eilanden aaneen te drijven.

Eerst waren zij eenzame klippen in een al te groote zee, toen werden zij een beschutte kleine archipel en eindelijk — geheel en al oprijzend uit de golven — rijen zij zich aaneen tot één enkele kust. Ook hun kleuren zijn inmiddels gekeerd. Het matte blauw der eilanden heeft zich steeds meer, steeds meer verdiept, tot het vasteland tenslotte groen en zwaar van weelde op u aandrijft van horizon tot horizon. Begroeide kapen reiken ver in zee uw brooze hulk tegemoet. Een

strand blinkt op aan den voet der bergen. En dan, terwijl de bolle bries uit het zeil valt bij het binnenloopen in een baai, komt u de adem van moeder Java tegemoet.

Ge speurt in één diepen zucht voor de eerste maal de groote bedwelming van Indië. Weet, dat ge nergens ter wereld ooit nog geheel en al aan de betoovering zult kunnen ontkomen, die in dit oogenblik op u wordt gelegd. Nooit zult ge u meer volkomen kunnen bevrijden van uw eeuwig verlangen naar deze kusten, zoodra zij verre zullen zijn.

Ja, dit is het schoonste oogenblik van uw aankomst, nu ge — begeerig staande in den boeg van uw boot — alle goede geuren opvangt, die het land u tegemoet zendt: de warme weelde van de oerbosschen op de hellingen der bergen, die terugwijken naar het binnenland, nu gij nadert; en slechts de kust nabij laten; de vruchtbare natte akkerlucht der sawah's beneden in het dal, dat zich voor u opent achter den palmengordel langs het strand; de duizend huiselijke luchtjes uit den kampong onder de palmen, waar men bakt en braadt en kookt, visch en vruchten droogt, kruiden en specerijen zamelt, het vee en de huisdieren hoedt en verzorgt; de zoete en vochtige geuren eindelijk van verborgen bloemen, van woekerende struiken en schaduwige boomen; maar sterker dan dat alles, die groote onzegbare bedwelming, die de adem is van moeder Java zelf!

Uw prauw schuift knersend op het strand. Ge zijt in Indië! Boven u knisteren de bladen van hoge palmen, heel even wiegend in een zoelen wind. Om u zijn, sterker nog dan te voren, nu het zilte water achter u ligt, de zware geuren van het land. Wees welkom!

Ge moogt met mij één dag lang vergeten, dat er nog een ander Indië is dan deze baai, waar niets uw illusie kan verstoren, dat uw eerste blik op deze eilanden niet anders is geweest dan het uitzicht daarop, dat drie en een halve eeuw geleden gegeven werd aan de eerste Nederlanders, die ooit deze kusten aanliepen.

Er is iets verderop een kleine pasanggrahan, een landelijk logies van twee kamers onder de palmen aan het strand. Kom daarheen met mij. Wij zullen op de voorgalerij lui en tevreden languit gaan zitten. Wij zullen een geruischloozen inlandsche bediende vragen ons een koele dronk te brengen en dan heb ik opnieuw met u te spreken. Ge hoeft niets te doen dan luisteren en kunt intusschen uw oogen te goed doen aan de duizendvoudige schoonheid van deze stille baai, die voor één dag van u en mij alleen is. Menschen zijn wijd en zijn niet te bekennen. Alles slaapt in de hitte van den middag, door den zeewind tot een warme streeling getemperd. Wijd is de gouden bocht van dit strand, wijd is de groene band van palmen, die het bezoomt, goed en stil daarachter de fluweelig gerondde bergen tot hun kammen door oerwoud

overwoekerd. De zee, die wit kolkend kookt, bruischt en dondert op de zwarte rotsen van de verre kapen aan weerszij als wachters staand voor deze bocht des vredes, verruischt hier vóór ons zacht en vlak op het strand, en hoog boven onze hoofden fluisteren de palmen. Maar luister niet naar hun stemmen. Ik heb andere taal tot u te spreken.

Men heeft in een tijd, die elk avontuur schuwde, de eerste avontuurlijken die van de lage landen uitvoeren naar deze eilanden, veelal voorgesteld als niets dan ruwe en botte buitzoekers, gelokt slechts door de begeerte naar geld, strevend slechts naar de verovering van rijke streken, waar volkeren woonden, die voor hun komst vrij en gelukkig waren, daarna geknecht en versaagd. Deze eersten waren, zoo zeide men, de slaven van de hebzucht, die in hun onleschbaren dorst naar winst en macht de zwarte bladzijden van onze geschiedenis schreven.

Waarom hen te verguizen? De waarheid is zooveel eenvoudiger. Zij waren datgene, wat alle zeevaarders, sinds de eerste mensch zich van kust tot kust waagde, zijn geweest, zij waren zwervers en kooplieden. Zij voeren om baat en winst, meer niet? O ja, er is toch meer te zeggen van hun moedig bedrijf. Zij voeren niet alleen om winst, zij voeren ook om roem en eer en om den eeuwigen drang van het verlangen, dat steeds de oversaagden naar de verste horizonten lokt. Zij voeren om het smachten van een rusteloos hart te stillen of de heilige nieuwsgierigheid des geestes, die naar kennis dorst. Zij voeren, armen en rijken, wankelmoedigen en onversaagden, rechten en krommen, vromen en goddeloozen, maar hoe ook geaard, gericht en geteekend van lijf en ziel, zij voeren allen door een onbekende zee van gevaren om dat eene lichtende doel te bereiken, een ankerplaats voor deze onbekende kusten. En dat alleen om nagelen en peper?.....

Hier is het antwoord, dat de groote zoeker geeft, die hun, na eigen reizen onder vreemde vlag, den weg wees naar de Oost: „Mijn hart denckt anders niet dach ende nacht dan om vreemde landen te besien. So weet men wat te vertellen als men oudt is. Daer is geen tijt quader versleten als een jongman op zijn moeders keuken te blijven, ghelijck een babock, ende weet niet wat armoede noch weelde is, noch wat de werelt in sich heeft”. Twintig jaar was Jan Huijgen van Linschoten, toen hij uit Voor-Indië deze regels aan zijn ouders schreef. Zestien jaar oud was hij, toen hij uit het vaderland vertrok. Dertien jaar bleef hij van huis om te ervaren „wat de werelt in sich heeft”.

Er waren er tallozen als hij, die in een wereld, welke zich met iedere ontdekking van nieuwe kapen, baaien en eilanden, tot in steeds verder en onbekender verten verwijdde, de roepstem dier verten niet konden weerstaan. Het was een heel volk, zoo juist bevrijd van vreem-

de overheersching, dat zich op eigen kracht en durf bezon en de wieken plotseling uitsloeg als een reeds vlugge jonge vogel, die al te lang werd teruggchouden in het nest.

Het is de tweede April anno domini 1595, wanneer vier schepen de reede van Texel verlaten. Zij gaan het onbekende tegemoet. Er zijn 287 opvarenden aan boord als Texel's lage kust uit het gezicht verdwijnt. Er zijn er nog 127 over, wanneer tien maanden later een heetere kust wegzinkt aan den einder, die van Madagascar. 89 leefden nog, toen na bijna twee en half jaar drie van de vier schepen terugkeerden in Amsterdam. En toch, vloten en convooien volgden hen in de jaren die komen gingen. Compagnie verrees naast compagnie, reeder naast reeder. Het werd een woeste wedloop over zee naar de verre kusten en rijke winsten. Maar nog is het groote avontuur niet voorbij. Dat eindigt eerst, wanneer de jonge Republiek der Zeven Provinciën in één groot handelslichaam den ongebreidelden ondernemingslust van al die velen samenvat. Ja, nu wordt de afgewogen winst het groote doel. En toch ook niet geheel. Eén vennootschap, de Vereenigde Oost-Indische Compagnie verkrijgt heel den handel op de Indiën in eigen ééne hand. Maar handel eischt rust en orde op de stapelplaatsen. Geen orde en geen rust zonder gezag! En dat gezag maakt vennootschap tot overheid. Een overheid die noodgedwongen uitgaat op verovering, want hoe verder de handel reikt, hoe wijder ook de noodzaak van orde en zekerheid, hoe dringender de behoefte aan gezag. Zoo — onvermijdelijk den weg der historie volgend — dwingt iedere uitbreiding van het gezag tot een volgende. De vennootschap, gesticht om winst en handel, wordt een steeds hooger overheid, gaat een steeds kreupeler gang, want winst blijft het doel der vennootschap en heil voor land en volk moet het doel der overheden zijn. Dit wordt het ook in tropisch Nederland, wanneer de Fransche Revolutie de oude vormen doorbreekt en ginds de Nederlandsche Staat treedt in de plaats der bezwiken handelmaatschappij, die overheid moest spelen.

Nu breken nieuwe tijden aan. Maar al te lang was winst het doel geweest dan dat de geesten zich onmiddellijk een hooger doel toewenden konden. Langzaam maar steeds overtuigder zwelt door heel de negentiende eeuw de strooming aan, die het besef brengt, dat koloniën geen akker zijn, door den bezitter af te oogsten ten eigen bate, maar het onderpand van een hoogen plicht van de historie ontvangen, lang miskend, maar eindelijk met hart en ziel aanvaard.

Dan eindelijk begint de tijd, die het woord „kolonie” niet meer wil noemen en Nederland de eerste plaats toekent onder die naties, die gebied overzee in hun beheer verkregen. Want nu was slechts dit eene doel gesteld: het wederzijdsche heil van moederland en over-

zeesch gebied, opgaand uiteindelijk in één imperium, een rijk van Noordzee tot Zuidzee.....

Neen! Ik zeg niet, dat Coen zijn straffe hand op gindsche gewesten heeft gedrukt om hen rijp te maken voor den status van dominion!

Neen! Ik zeg niet, dat er aan deze eilanden door ons niet is gezondigd, nimmer iets werd geschonden en misdaan, dat wij hier slechts kwamen voor het zieleheil van den inlandschen bewoner.

Neen! Ik zeg niet, dat er — vóór Indië ons tijdelijk ontviel — geen nieuwe koersen meer af te bakenen waren, geen nieuwe havens aan te loopen, geen nieuw streven in te luiden, omdat wij het volmaakte ginds tot werkelijkheid hadden gewrocht.

Ik zeg u slechts, dat de geschiedenis ons — wellicht toevallig — een taak op de schouders heeft gelegd, waaraan slechts een laffe en eerlooze zich zou durven onttrekken.

Immers, wat ook aan Indië misdaan moge zijn, er valt niets goed te maken door een lachwekkende poging om een stuk van ons verleden ongedaan te maken door verraad aan een beter heden!

En ik zeg u tenslotte met trots, dat, als een verovering, die drie eeuwen geleden begon, ons thans nog als schuld moet belasten, wij daar tegenover een creditpost te boek hebben staan, die ons debet verre overtreft, sinds wij den inheemschen mensch „veroverden” met de zegeningen van orde en welvaart, gezondheid, de zekerheid van het recht en den dageraad van steeds groeiende zelfstandigheid!

Is daarmee genoeg gedaan? O neen, duizend nieuwe taken wachten ons ginder! De eerste.....

Ik spreek u wellicht te luid, want zie het onvergelykelijk uur van den snellen overgang van uw eersten Indischen dag naar den Indischen nacht is gekomen. De geuren van het land zwellen machtig aan van alom. De palmen staan donker en roerloos tegen een gulden hemel achter de bergen, die zoo kort geleden nog hel van daglicht was. De zee blinkt zacht in een schemer, die slechts een aarzeling is tusschen dag en nacht. Zie, er zijn al sterren boven u. Het rood gloeit nog als vuur achter de palmen, maar ook die gloed wordt gebluscht en sterft weg in den nacht, die zich nu warm en wijd heeft gelegd over land en water.

Morgen..... Neen, nu niet. Adem op dit oogenblik slechts de geuren van dezen eersten nacht.....

DERDE KAARS

2 Januari 1945

Deze koude winternachten zijn lang voor hen, die in dagen van steeds bitterder nood ook het schijnsel van het kaarslicht moeten ontberen. Maar zoolang mijn laatste kaars nog niet gebrand heeft, kan de nacht voor mij niet genoeg uren hebben, om mij neer te zetten en met u te spreken. Zooals op dit oogenblik nu ik mijn derde kaars ontstoken heb en zelf nieuwsgierig wacht, wat ik u ditmaal te toonen zal hebben.

Waarom eigenlijk zou ik trachten u iets bijzonders voor te zetten? Het kleinste deel van het dagelijksch leven in dessa of stad, aan de kust of ginds in het land is al belangrijk genoeg voor hem, die met open ooren en open hart gekomen is. Op weg! Gisteren hebben wij ons rust gegund, in het warme zand gelegen, de visschersprauwen dansend zien binnenloopen voor den adem van den avond, den nacht zien komen om tenslotte in de ijle verbazing der vermoeidheid van dien eersten vollen dag in te slapen in het gazen huisje van een klamboe, in de warmte van den milden nacht, waarin de branding zachtjes is blijven ruischen tot in onzen slaap en de geuren van het land zwaarder en zwaarder zijn aangedreven naar de kust, en onze droomen tot bedwelming hebben gemaakt.

Maar nu: de zon staat hoog, de visschers zijn al uitgevaren en de karbouwentroepen teruggekeerd van hun slaapplaatsen verderop langs het warme strand. Op weg!

De eerste verrassing? Uw eerste stap op den weg noordwaarts! Ge dacht te zijn aan een verlaten en vergeten baai in het land waar geen land meer achter is? Hier staat ge tusschen strand en land op den eersten meter asfalt van de 9000 kilometer, die glad en breed als hoofdwegen de steden, havens en dorpen, de passen en dalen van Java met elkaar verbinden. O ja, het oerwoud is nabij genoeg, maar dat juist is de nimmer eindigende bekoring van deze streken, dat de natuur ongerept en onafzienbaar altijd onmiddellijk grenst aan het ontgonnen domein van den eeuwig strevenden mensch. Hier de autoweg van de kust door de bergen naar het noorden, aan weerszijden de vlakke sawah's. Zoo is hier de hand der menschen over het aanzicht der aarde gegaan. Maar links en rechts daarboven woekert in onaangetaste majesteit het oerbosch op de bergruggen als behoeder

van de vruchtbare dalen en vlakten. Want het is niet anders: de wildernis beschermt het ontgonnen land, en de landbouwer, die met vuur en bijl de wildernis wil veroveren om het bezit van nog meer land, verwoest vanaf de hoogten wat hij beneden bezat. Waar de wildhoutbosschen op de hellingen der Indische bergen door roofbouw worden vernietigd, wreekt de natuur zich door haar dienend bondgenoot het water. Van de leege hellingen spoelt de vruchtbare aardlaag weg, maar niet om beneden in het dal aan te slibben. Neen, om voorgoed te verdwijnen; uit de geschonden streken door de rivieren weggevoerd naar zee. Dan blijft het land woest en ledig achter; de bergen kaal, van elk gewaad ontdaan, de vruchtbare dalen gevuld met het barre bergpuin.

Het bosch is Indië's grootste vriend en zij die Indië's heil bestieren hebben ook de welig wilde bosschen, die hier eeuwig lijken, onder hun hoede genomen. Heel Indië bezit aan wouden veertig maal de oppervlakte van Nederland. Toch heeft de mensch ook hier de natuur moeten beschermen tegen den mensch: de groene hellingen, waar, loodrecht opschietend, de zee van kruinen torenhoog uitrijst boven de zwoele warreling van varens, mossen en lianen, van struiken, kruiden, klim- en slingerplanten beneden, staat ergens in een groot wit gebouw op reuzenkaarten aangeteekend als „in stand te houden bosch”. En de eenzame blanke, die ge ginds gevolgd door zijn inheemschen helper, den schemer van het wildhout in ziet gaan, is een van de vierduizend dienaren van het bosch, die over heel den archipel verspreid hun eenzaam werk doen ten bate van land en volk. Zij hooren tot de nuttigste en noodigste van de werkers der tropische maatschappij. Het mag ongeloofwaardig klinken temidden van den overdadigen groei, die u omgeeft, maar niet ver van hier zijn millioenen besteed om stervend land zijn bosschen terug te geven, die de inheemsche bevolking, in landhonger door haar steeds groeiend tal, met het vuur van de bergen had gezengd.

Volg mij: een korte kennismaking met het bosch, voor wij verder gaan. Wij kunnen het nergens binnendringen. De woeste ondergroei is als een muur van wortels, dorens, takken en struiken, maar ginder is een pad, dat een lagen uitlooper van het bosch doorsnijdt en dan over de helling in het belendend dal verdwijnt. De tocht gaat eerst over niet meer dan voetbreede sawah-dijkjes, waarover hier en daar het kostbare water tinkelt van een hooger naar een lager terras. Rondom dalen en stijgen de gladde treden der vloeiakkers. Zij zijn niet anders dan zij vijftienhonderd jaar geleden waren. Zij kunnen niet anders zijn, want de Javaansche boer heeft reeds lang zijn rijstbouw tot den hoogsten trap van volmaking gebracht, werkende op zijn kleine akkers met die nijvere liefde, die men slechts geven kan

aan een gewas, dat niet voor verkoop en winst is bestemd, maar slechts moet dienen als voedsel voor hem en de zijnen.

Een bamboeboschje aan het eind der akkers, met spitse blaren, fel als de zonneschichten die er tusschen in de schaduw vallen. Dan een hol pad tuschen manshoog gras en daar, plotseling en verbijs-terend, verheft zich torenhoog de muur van het oerwoud. Twee stappen, en groene schemer omvangt u met duizend zware vochtige geuren. Van het smalle pad gaat telkens hier de blik omhoog naar de verre boomkronen en boven hen naar het licht, dat zij bereikten, en het hart zucht ontroerd in de machtige ruimten onder hun gewelven. Want als zuilen in een reuzenzaal staan de boomen wijd uiteen. Immers alleen zij, de grootsten en sterksten, hebben den strijd om oprijzen naar het licht gewonnen. In de diepte om hun voet in een wildernis van groei en vergaan, van blad, wortel en mos, spruiten, met woedende kracht elkaar verdringend, duizend andere plantenlevens allen de zon tegemoet, en uit die worsteling om het licht, uit die stille barenskracht van een eeuwig zwangere aarde, rijzen alleen trotsch de pijlers op, die het groene dak van het woud schragen.

Het is hier stil. Zoo stil alsof men den geweldigen groei van het bosch kon hooren. Alleen verweg roept schallend als een koperen signaal een onzichtbare vogel en lokt hem, die het pad zoo argeloos betrad, steeds dieper stilte en schemer binnen. Het bosch heeft hem opgenomen . . .

Is hij uren gegaan? Is hij beklemd of eenzaam door het roerloos geweld, dat hem omgeeft? Heeft hij bevend even halt gehouden toen al te menschelijke hooge en liefelijk klagende stemmen hem riepen uit de gewelven zoover boven hem? Het is de owah slechts, de liefste en menscheijkste van alle apen, de kleine gibbon met zijn zilvergrijze jas en zwarte mannetjesgezicht, die zich verscholen houdt in zijn hoog domein. Zijn het slangen, die hier wegritselen onder den voet? Geen nood, onschuldige hagedissen slechts. En de tijgers? Stel u gerust, ge zult ze hier niet ontmoeten en bovendien: daar blinkt aan het einde van de laatste stijging van uw pad, dat hier een groene hooge gang als uit een droom werd, een poort vol zonlicht: de helling van het volgend dal!

Zonlicht over open hellingen, zonlicht over hegomheinde akkers, zonlicht over de beek die neerstijgt naar het dorp en onder een ijle bamboebrug aan den ingang van de dessa in het groen verdwijnt.

Daar is het goed rusten. Er is een kleine warong bij de brug, waar welhaast ieder even poost. En hier, na de kust en het oerwoud, de kennismaking met den eersten mensch van dit land, den Indonesischen boer, met den tani, den dessaman, kortom met den belangrijkste man uit de Indonesische samenleving: met den dorpeling! Want het is

niet te ontkennen, „de kurk waar Indië op drijft” is niet de suiker, niet de 69000 Km. Europeesche wegen, of de 7400 Km. spoorlijnen, noch de Hoogeschoolen, de hospitalen en poliklinieken tot aan den zoom van het oerwoud, dat wij zoo juist verlaten hebben, ook niet de vliegvelden, de landbouwproefstations, de kranten in de steden, de veemen aan de havens en de cultuurondernemingen op het land, evenmin de marinebases, de vacantieoorden in de bergen en de winkelstraten in de tropische metropolen van alle afmetingen. Neen, de kurk waar Indië op drijft is die wonderlijke kleine gemeenschap des vredes: het dorp.

Denk niet dat de wereldsteden met bioscopen, renbanen, hotels en boulevards, tuinen, parken, kanalen, straten en lanen tenslotte Indië's waarde uiterlijk of innerlijk bepalen. Dit doet in werkelijkheid het dorp, dat kleine paradijs van rust, dat overal zoo veilig verscholen ligt in het groen van palm en pisang, van levende heggen en van vruchtboomen op de erven. 70.000.000 bewoners hebben deze eilanden. Geen vijf daarvan bevolken de steden, „meer dan 65 miljoen de dorpen van Borneo tot Flores, van Nias tot de eeuwige sneeuw van de Wilhelminatop.

Ik zei het al: het dorp is veel meer dan een toevallige verzameling huizen, het is een in zichzelf besloten, in zichzelf gekeerde kleine gemeenschap.

In zichzelf gekeerd? Ja, maar niet met de norsche eenzelligheid van het Noorden, maar uit het stil verlangen naar rust en vrede in eigen beperkte omgeving, dat den inheemschen mensch kenmerkt. Zoo groot het land, zoo klein deze zelfgenoegzame gemeenebesten, geschut door hun palmen, omgeven door hun akkers, doorstroomd door het eeuwig reinigend, eeuwig levenbrengend water. Want dat is het Indische dorp, waar ge u nu nederzet: het geheel der behuizingen met de menschen, die daarin leven, de akkers, die het omsluiten en de magische krachten van grond en water, die het met hun heiligheid beschermen. Het is een kleine maatschappij wellicht eeuwen her gesticht door hen, die haar gestalte voorgoed door grensteekens langs beek, bosch en paden bepaalden. De overlevering van hun leering en bedrijf is het, die als „adat” de eindelooze rij latere generaties de bepaling en begrenzing van hun doen en laten voorschrijft. De hoofdmannen, gesproten uit hun geslachten en gekenmerkt door de magische kracht hun als afstammelingen dier stichters eigen, zijn het die deze kleine gemeente als bestuurderen en rechters voorgaan, die de overgeleverde voorschriften, die geen wetten zijn, immers slechts geldig voor dit eene dorp, handhaven.

Het dorp kan zich niet uitbreiden of inkrimpen, immers het heeft voor allen tijd zijn gestalte gekregen. Het reikt niet verder dan de

merkteekens van zijn grenzen, want zoover reikt slechts de heilige band, die dorp en dorpeling, bodem en mensch verbindt. De heiligheid, de magische kracht van de betrekking tusschen de menschelijke samenleving en die kleine plek gronds, waarop zij eens en vooral gevestigd is, keert de deelnemers aan die samenleving niet naar buiten, maar naar binnen en naar elkaar, naar plichten van en aan de gemeenschap, naar onderling hulpbetoon en ruil van huis tot huis. Niet de koortsachtige drang naar sneller, hooger en grooter, naar winst op elk gebied, vervult hier de harten, maar het stil verlangen, dat wat als geheiligde overlevering door verre voorouders werd gegeven, zoo te handhaven als het steeds geweest is. Primitief communisme? O neen, deze kleine maatschappij wenscht zichzelve er een te zijn van ongelijkheid, een aristocratische, waarbij de besten en wijsten oordeelen, onderwijzen en beslissen, omdat in hun geslacht het bewaren van de heiligheid van den band met aarde en water het best gewaarborgd is. Die band, die zelfs daar waar het Mohammedaansche geloof de millioenen tot zich getrokken heeft, dat geloof doorkruisen blijft en huis en hof, het water en de rijst een bovennatuurlijke kracht toekent, die wij ziel noemen. Wat is dit geloof uit voortijden dan in deze dagen? Een tot star bijgeloof verheven afkeer van vooruitgang? Ook dat niet. Vooruitgang wordt geweerd noch ontkend in het dorp, maar in al zijn eenvoud verwacht deze simpele dorpeling niet zooals wij, grooter snelheid en hooger winst met vooruitgang. Hij denkt in de termen van datgene, dat binnen de begrenzing van zijn dorpsgemeenschap aanvaardbaar en bruikbaar lijkt. Daarbij gaat zijn eerste streven naar rust.

Die rust is hij deelachtig geworden sinds het Nederlandsch gezag hem eerst bevrijdde van drukkende tyrannie van despotische vorsten en toen beschermde tegen de overblijfselen van een economisch uitbuitingssysteem, dat een halve eeuw lang nog met zijn uitloopers bleef voortwoekeren, toen reeds de Nederlandsche Staat, en niet langer een tot staat in den staat uitgegroeid handelslichaam, Indië beheerde.

Wat echter gebeurt, wanneer die staat — niet langer uitbouter, maar opheffer — in de rust van de dessa plotseling het kant en klaar apparaat eener Westersche democratie neer wil zetten? Wat gebeurt, wanneer de sinds aloude tijden hoofden van voorman tot ambtenaar worden verheven of gedegradeerd? Wanneer de magische grenzen van het dorpsgebied door verordeningen worden doorbroken? Wanneer wetten gaan regelen van buiten af, wat de adat beheerschte van binnen uit? Kortom, wat gebeurt, wanneer men den schred van den tijd temidden van de rust van het Oosten, wil dwingen tot de haast van het Westen? Dan keert de onrust terug in de dessa en

daarmee in heel Indië. Niet de onrust van een ontwakend hart, dat droomen tot werkelijkheden ziet groeien, maar het onbehagen van een, die van zijn weg werd afgedwongen, die stuurloos moet rennen, waar hij doelbewust wilde gaan.

Dus met den dessaman de klok terugzetten of stil laten staan? Neen, dat doet hij immers niet. Zijn uurwerk loopt zijn eigen gang. Maar met alle kunstgrepen van het Westen kunnen wij vandaag niet tot morgen maken door die klok vierentwintig uur vóór te zetten. Het Westen kan niet buiten het Oosten. Het Oosten niet buiten het Westen, maar wat ons traag dunkt, lijkt den dessaman wellicht snel en wat wij vooruitgang oordeelen, komt hem misschien slechts als doellooze en al te luide haast voor. Laat ons, nu wij even ijverig geworden zijn als opheffers, als wij eens naarstig waren als uitbuiters — bescheiden blijven in ons oordeel over de zegeningen der beschaving, die wij over de dorpen van Indië uitstorten. Laat ons eerst nagaan of onze zegeningen zegeningen zijn en of hun oorsprong beschaving mag heeten. En laat ons dan die zegeningen toemeten met de maximum-maat waarin zij ginds aanvaardbaar en verteerbaar zijn. Of krijgt men een kind soms sneller groot door het vol te persen met eten boven zijn vermogen?

Vergeef mij, als ik uw rust hier aan de brug met al te nadrukkelijk betogen heb gestoord. Vergeef mij, maar ik heb dit land, met allen, die er wonen zoo lief, dat ik er telkens weer van spreken moet. Te pas en wellicht ook te onpas. Maar nu genoeg. Een korte rust aan de brug. Waarom kort eigenlijk? Hebben wij niet net geleerd, dat haast in zich zelve geen vooruitgang is en rust iets voor de eeuwen?...

VIERDE KAARS

3 Januari 1945

Het stroompje in de kronkels van het smalle ravijntje tusschen sawah's en droge akkers ruischt frutselend over de gladgeslepen bergsteenen in zijn bedding. Haast onder de brug, op een holle plek aan zijn oever zijn dessavrouwen bezig met hun waschgoed, knielend in en aan het water. Kleine naakte kinderen spartelen vroolijk rond om het werk van hun moeders. Verderop waar midden in de beek een diepe kom is, baden en wasschen een paar anderen zich, lachend en schertsend met de spraakzame opgewektheid, dit West-Javaansche bergvolk eigen. Zij omhullen hun lichtbronzen, van water glimmende lichamen met de natte omgeknoopte sarong, zoodra zij de kuische omarming van het water verlaten en met hun onvergelykelijk sierlijk en stillen gang de oever bestijgen, elk op weg naar de beschutting van eigen erf.

Dan komen een paar norsche karbouwen langs gesjokt, aangedreven door de schrille kreten en het zwaaiend stokje van een heel klein jongetje, dat zijn reusachtige vrienden voor luiaards en nietsnutten scheldt. Langs het pad zetten twee dragers hun lasten neer, die zij wiegend aan de uiteinden van hun veerenden bamboe draagstok wellicht heel uit de markt in het dal tot hier naar boven gedragen hebben. Zij hurken neer naast hun lasten, steken een strootje op en zullen in eindeloos gesprek voorloopig hun rust in de schaduw niet meer verlaten. Waartoe zich haasten? Zoolang hun vloeiakkers wel besteld zijn en de vruchten van hun tuin verkocht, zoolang erf en sawah hen en de hunnen voeden, heeft men genoeg. Waartoe zich te kwellen met den wensch naar meer, die slechts een volgende wensch naar nog meer oproept in een eeuwig onverzadigbaren kring van begeerten. De zon schijnt, het water vloeit over de akkers en de rijstoogst is nog ver. Tijd is geen geld. Tijd is rust en tevredenheid.

Het pad langs de brug is nooit zonder leven. Dezelfde stroom van menschen en dieren, die eeuwig voorttrekt langs den grooten weg, beweegt zich ook hier in het klein. Jonge vrouwen met een vracht vruchten op het uitdagend trotsche hoofd gedragen, komen voorbij en moeten verstolen giechelen om een wel zeer vrijmoedig grapje, dat de twee aan den kant hun toeroepen. Een krakende tweewielige ossenkar, gevolgd door zijn sloffenden voerman, houdt in de schaduw van een bamboeboschje stil. De voerman legt in onzen warong aan voor een klein glaasje limonade, of een schoteltje gekruide groenten, wat ge-

droogde visch of een kopje zwarte drabbige koffie. Adjang, die zoojuist terug is van een ver bezoek bij verwanten in de vlakte, vertelt hem van zijn geschil met Idi, die meer water dan hem toekwam van zijn akker heeft afgetapt. En de karrevoerder vertelt van zijn neef in de stad, die daar nu chauffeur op de bus is. En dan schuift ook een rimpelig oud vrouwtje aan, dat met een toom kippen in elke hand is komen aansloffen, en vertelt van haar dochter die bijna onder een auto is gekomen, en zij meent, dat het misschien wel de auto van den neef van den karrevoerder is geweest, maar de karrevoerder gelooft, dat zijn neef veel te knap in het rijden is om zooiets te doen en bovendien rijdt hij niet in een auto maar op een bus. Adjang denkt, dat een auto wel net zoo hard gaat als een trein, maar zij hebben hem verteld, dat de kapal oedara, het wolkschip, dat soms over zijn hoofd gesnord komt, nog harder gaat Zoo vergaan de uren onder eindeloozen praat in zon en stilte. Alleen hoog boven hen in zijn houten kooi aan een paal op het huis koert vleierend en liefelijk de perkoetoet, de kleine duif, die geluk en vrede moet brengen en bewaren boven erf en huis. Ook verderop is geluid. Achter een groene heg zijn stemmen en de slagen van hakmessen. Daar wordt vanmiddag een nieuw huis gebouwd. Gisteren is men begonnen, vanavond zal het klaar zijn. Geen spijker, kram of hamer komt er aan te pas, geen steen of kalk wordt er bij gebruikt. Soemitra met zijn verwanten en vrienden hebben niet anders noodig dan hun kapmes en hun bamboe en in luttele dagen groeit een zindelijk en degelijk huis, waar geen ratten zullen komen en in hun spoor de pest niet zal verschijnen. Want Soemitra is een modern man, moderner dan de meesten en hij heeft leering getrokken uit de propaganda van den Dienst voor de Volksgezondheid, die ook zijn afgelegen dessa niet heeft overgeslagen. Zijn huis zal rat- en pest-vrij zijn. Zijn erf is helder en welbeplant. Trapsgewijze staan er de voedingbrengende gewassen: allereerst de klapperpalmen, oprijzend tot hoog in de zon, droog aan stam en blarenwaaier; dan vochtig en vleezig daaronder de manshooge pisangs met hun zwaargroene bladen als groote veeren soms even wiegend in de bergwind. Daaronder weer groeit maïs en cassave en in den bodem tenslotte wat aardnoten als laatste en laagste gewas. Dat alles behoort Soemitra en de zijnen. Zie, hier komt een van zijn behulpzame vrienden met een heele muur van zijn huis aandragen. Een reuzenrol van gevlochten bamboebast, een muur van buigzaam hout, die zoo dadelijk met hout aan ander hout bevestigd zal worden, want vanavond zal het huis gereed zijn.

De inwijding zal zeker met een slamatan, een feestmaal gepaard gaan, dat tot diep in den nacht zal duren, met de bronzen en koperen klanken van het gamelan-orkest aanzwellend en wegzwevend in het

warme donker, met de ademlooze kring gehurkte toeschouwers om de schaduwtoover van de wajangvertooning; met ernstigen dans van mannen en vrouwen zwijgend elkaar omringend in de aandachtige passen en armgebaren van een geheimzinnig spel.

Ja, vanavond zal er feest zijn in de dessa, heel de nacht. De lichten zullen niet gedoofd worden en de slaapsteden leeg blijven, want ook zij, die niet genoodigd zijn, zullen zich uur in uur uit verzameld houden om het lichte erf van Soemitra, als toeschouwers haast even stil verheugd alsof zij deelnemers waren.

Overmorgen zal Soemitra naar het pandhuis in de stad in de vlakte gaan en er zijn nieuwe kleeven, zijn horloge en zijn fiets brengen om er de slamatan mee te kunnen betalen, die zijn eer en stand hem verplichten te geven.

Beklaag hem niet en veroordeel een regeering niet, die het pandhuisstelsel invoerde als staatsbedrijf. Het pandhuis is hier niet meer dan een credietbank, voor hen, die, sinds eeuwen gewend aan een geldloos bestaan, gegrondvest op ruil van waren en de volbrenging van diensten, zich nog steeds niet geheel konden inleven in een westersch stelsel, waarbij geld de vroegere waarden in natura heeft vervangen.

Wat praten wij van geld. Vanavond zal er feest zijn in de dessa en Soemitra de gelukkigste man in deze kleine gemeenschap, waar iedereen iedereen kent. Hoe zou het ook anders mogelijk zijn? Het zijn immers geen toevallige bureu, die hier bijeen wonen achter hun groene wal van palmen, maar dorpsgenooten, allen leden van een besloten saamhoorigheid, die zich slechts langzaam en onwillig laat dwingen door geldhuishouding, verkeer en westersche energie, tot een doorbreken van de eeuwenoude grenzen, die ondanks ordonnantie en hervormingen ook nu nog het dorp en de dorpelingen bepalen en beperken.

De karrevoerder is vetrokken, maar de dragers zitten nog aan den kant van den weg en praten. Alleen iets verder nu, om in de schaduw te blijven. Eerbiedig groeten zij hadji Salem, den rijke, den verstandige, den voorname, die voorbijkomt, kenbaar aan zijn tulband. Dan hervatten zij hun gesprek. Voor hoeveel uren nog?

Zoo is de rust van de menschen van dit land. Geen luiheid! Wacht slechts tot den oogsttijd om hen bezig te zien! Neen, zij zijn niet lui, maar bescheiden. Hun doel is de voldane behoefte. Meer niet. Zij werken vlijtig tot de maat van hun tevredenheid vol is. Meer niet. En moet men hen niet gelukkig prijzen, die nog niet zooals wij haast alle waarden van het leven in geld zien uitgedrukt?

Ach, ik zou graag nog wat met u blijven in deze groene vrede, graag nog wat zitten voor het huis van Adjang, waar de kippen rondkrabben

in het stof en zijn kleine half-naakte kinderen door hem vertroeteld worden alsof zij koningskinderen waren aan een armen dorpeling geschonken. Het zou goed zijn om nog wat rond te gaan van erf naar erf. Om hier de blikslager, ginds de smid bezig te zien, om overal rustige en vroolijke stemmen te hooren in de huizen en tusschen het groen, om den tijd te vergeten temidden van hen, die geen tijd kennen, en zoo te blijven tot den avond, wanneer het feest van Soemitra begint en daar te blijven tot een nieuwen dag, niet anders dan de vorige, niet anders dan de volgende, die in alle geuren van het dorp, gevat in de zilveren schalen van zijn vloeiakkers, onder de nieuwe zon zal ontbloeien.

Kom mee! Of wij zullen de dessa nimmer meer verlaten!

Vaarwel Arcadië! Er zijn meer paradijzen op dit eiland! Meer nog in heel dezen archipel, die zeventig millioen bewoners herbergt, die gonst van duizend talen en wemelt van duizend volken, allen vereenigd onder het ruim beleid van het onze.

Duizend talen, duizend volken. Vanwaar gekomen naar deze eilanden? Wanneer geland op deze kusten?

Het antwoord vormt een schoon verhaal. Ik zal het u vertellen, zooals het mij verteld werd door een dier ontdekkers van het verst verleden, die uit de aarde zelf de sporen van haar historie opgraven. Het is maar kort en zal u niet vervelen. Het is slechts één hoofdstuk van die geschiedenis der menschheid, die zoo ver terugreikt, dat zij in eeuwen denkt, waar wij van jaren spreken. Om de oorsprongen te vinden van het bestaan van Soemitra en de zijnen, moeten wij uit het felle zonlicht, dat de bouw van zijn huis beschijnt, terugkeeren tot in de eerste schemering der menschheid, moeten wij ons uit dit bergdorp begeven, heel tot in die twee menschenzwangere brongebieden der wereld waaruit tientallen eeuwen lang de eilanden van den archipel met bewoners zijn gevoed. Het zijn de vruchtbare bekkens van China en Voor-Indië, die in een verren voortijd al overstroomden van een teveel aan menschen, stammen en volken, dat geen plaats meer vond in de rijke vlakten, waar het vroege menschelijke bestaan zich vormde en vastzette. Zij werden uitgestooten door een aarde, die hen niet meer voeden kon en zoo begon een volkerentrek, op zoek naar nieuwe en leeger gebieden.

Eeuwen, tientallen eeuwen heeft deze trek geduurd. Over zee en over land, over het schiereiland Malakka en langs zijn kusten spoelden steeds nieuwe golven van individuen, stammen en volkeren naar deze eilanden. Niet uitgegaan op verovering van land of buit, maar opgedreven door den drang te leven, en trekkend tot een plek, een streek

of een heel land gevonden was, waar de aarde een plaats om te leven bood.

Het is geen nimmer eindigende stroom, neen, het is eerder als een trek van vogels, die dan in vluchten, dan in kleine groepen, dan in ontelbare zwermen aankomen. Of het is eerder als een branding, die aanruischt op een verlaten kust, nu donderend met schuimende brekers, dan nauwelijks ruischend met stil vervloeiende kleine golven. Zoo spoelt door verre en onbekende eeuwen de golfslag der volkerentrek op deze kusten aan. Zoo zoeken de scharen, de groepen, de stammen, de volken hun deel van de aarde, dat hen voeden zal.

Zij zijn nameloos voor ons. Wij weten, dat zij gekomen zijn met heel hun bezit aan weten en kunnen, dat reeds reikte tot de bewerking van den steen, tot het verbouwen van den rijst. Wij weten dat zij — hoezeer ook zonen van één geslacht — vóór hun zwerftocht verweg begon, reeds stam- en volksverschillen kenden; dat de noodzaak van hun trek dezen zoo, den anderen anders heeft beïnvloed en dat tenslotte de plek, waar zij zich vestigden in dezen archipel, door klimaat en terrein hun een laatste stempel heeft opgedrukt om hen tot afzonderlijke volken te bepalen. Zoo zijn reeds tien eeuwen vóór onze jaartelling op Sumatra de Bataks, Minnangkabauwers en Lampongers, op Borneo de Dajaks, de Toradja's op Celebes, de Javanen en Soendanezen op Java, de Madoerezen op hun eigen eiland en alle volken en stammen van de kleine Soenda-eilanden en Molukken hier aan het eind van hun zwerven gekomen.

Maar nog is de volkerenvloed niet tot dood tij gekeerd. Enkele honderden jaren voor onze jaartelling haar eigen bladzij in de geschiedenis opslaat, spoelt nog éénmaal een golf van verwante volken op deze kusten aan. Heerschersvolken, zeevaarders en handelaars, die, weldra uitgezwermd over heel den Archipel, alom de kusten en havens bezetten en zoo de eerder ingestroomden overheerschten. Atjehers, Boegineezen en Makassaren behooren tot deze groep, ook nu nog de zeevaarders tusschen de eilanden, ook nu nog vervuld van den trots en den strijd lust der Vikingen van de tropenzeeën.

Maar ook met hun komst keert het volkerentij nog niet tot rust. Om de door de oudste Indonesiërs bevolkte gebieden lag veelal sinds de zeevaardersvolken waren ingestroomd, de ring van hun kustgebieden. Over beiden nu golfde weinig later de cultuur der Hindoe-volken uit Voor-Indië aan. Groote rijken ontstonden, diepere culturen ontbloeden tusschen vijfde en vijftiende eeuw na Christus, maar vrijwel overal wordt hun invloed van het oppervlak der oude volken afgespoeld, wanneer een laatste golf aanrolt, geen golf van volken ditmaal, maar de hartslag van een nieuw geloof: de Islam, die reeds groote deelen

van den archipel voor goed beheerscht, wanneer in het kielzog der Portugeezen, de Nederlandsche schepen rond de eeuwwisseling van 1600 eindelijk deze kusten aanloopen.

Ik zei het u: om Soemitra te verstaan, moeten wij terugblikken tot in de dageraad der menschheid. Hij is een vroom Mohammedaan, maar de laatste geesten uit den oertijd van zijn volkentrek zijn nog lang niet uit zijn wereld geweken. Ik zei het u: de kleine samenleving van zijn dorp ontspringt eeuwen terug bij de vestiging van zijn verste voorouders aan het einde van hun wereldwijde zwerftocht gekomen in dit oude dal. Zoo gaat het heel de veelheid en verscheidenheid, die wij thans samenvatten onder het begrip Indonesiërs.

Verscheidenheid? Ja. Er zijn talen, die slechts door twee of drie dorpen worden gesproken. Er zijn streken, waar gij in twee dagreizen door vier taalgebieden trekt. Op Celebes leven meer dan dertig talen.

Maar overal spreekt men naast de eigen taal toch Maleisch? O neen! Maleisch — en dan een zeer verbasterd Maleisch — als hulp- en handelstaal wordt in haast alle havens verstaan, maar Soemitra in zijn bergdal in de Soendalanden op West Java spreekt slechts Soendaneesch en ook elders in de binnenlanden reikt de draagkracht van het Maleisch niet. Behalve daar waar het als eigen volkstaal wordt gesproken: in Zuid-West-Sumatra, in Djambi en Palembang en langs alle kusten van Borneo tot diep het eiland in. Maar op Java spreekt men Soendaneesch, Javaansch en Madoereesch, op Bali Balisch, op Lombok Sasaksch, op.....

Vergeef mij, ik wilde uw gids zijn, niet uw schoolmeester. Iets van de veelheid en verscheidenheid, die onzen Archipel bevolkt, heb ik u in al zijn verschillen van taal, kleur en godsdienst laten zien; vroolijke Soendaneezen, hartstochtelijke Madoereezen, ernstige waardige Javanen, zwerflustige Maleiers, strijdlustige Atjehers, heidensche stammen op Nias, Christenen op Ambon, Mohammedanen in Sumatra naast Christenen en heidenen, Hindoeïsten op Bali, zwarte Papoeas, lichte Soendaneezen, donkere Makassaren

Er is nog meer in Indië. Daar zijn de Chineezen. Zij waren er al voor wij kwamen. Hun toestroom is vrijwel steeds gebleven. Thans zijn er anderhalf millioen, koelies, winkeliers, handwerkers, marskramers, maar ook rijke kooplui, doktoren en advocaten. Allen bezeten van dezelfde onverwoestbare vlijt. En tenslotte zijn er naast Europeanen en Indo-Europeanen nog anderen, waarover ik te spreken heb. En nu is het zaak om goed te luisteren.

Zij kwamen niet op den rug van voorbije eeuwen. Zij kwamen niet als vloedgolven, niet als hongerigen naar land, niet als verkondigers

van een nieuw geloof. Neen, zij kwamen steeds bij enkele tientallen tegelijk en hun getal heeft eenige duizenden nimmer overschreden. Het waren kleine beleefde gele mensen op kromme beenen. Onschuldige aankomelingen uit een ver rijk, die met een bescheide plaats onder de Indische zon genoeg namen. Zij vestigden zich als kapper, als fotograaf, als handelaar, stil en zonder veel gerucht. Want zoo luidde hun opdracht. Zij doken overal daar op, waar vliegvelden werden aangelegd, marine-bases ontstonden, garnizoenen gelegerd waren. Zij deden hun bescheiden werk als nederig fotograaf, als glimlachend buigend kapper. Maar de fotograaf rapporteerde in zijn rang van luitenant ter zee bij de Keizerlijke Japansche Marine aan zijn opdrachtgevers in het land der Godenzonen, wat hij van vlootbewegingen en versterkingen was te weten gekomen. De kapper trok op vrije dagen de bergen in en bracht aarde en steenmonsters mee naar huis, die hij als afgestudeerd geoloog, achter zijn kapperswinkel op mogelijke ertsen onderzocht. De houthandelaar kapte zijn concessie, van het Indische Gouvernement verkregen, zoo schoon, dat weinig nodig was om zijn aankap in een vliegveld te doen verkeeren. Zoo bewoog zich stil en zonder gerucht een heel leger van Japansche spionnen en provocateurs in Nederlandsch-Indië. Geen die kwam, of hij werd gestuurd met een geheim doel.

Want Japan had de blik gevestigd op de rijke en gelukzalige eilanden in het Zuiden. De blik gevestigd en de hand reeds uitgestrekt voor een onverhoedschen greep.

Geen opzien! bleef echter de leus voor de stille voorhoeden der komende veroveraars.

Thuis echter in Japan werd minder geheimzinnigheid betracht. Luid en soms dreigende stemmen gingen op. De Keizerlijke weg naar heel Azië omvattende grootheid werd geproclameerd en zijn richting naar het Zuiden onverholen uitgeroepen. Brutale onderhandelaars durfden in 1934 onzen Landvoogd een gedeelte Nederlandsch-Japansche beheersching van alle buitengewesten aanbieden! Wie zijn gebieden niet verdedigen kan, is niet waard hen te besturen, riepen gele kleine generalen en admiralen, en hadden daarbij zelfs het gelijk aan hun zijde. Men praatte in het Nederlandsche parlement, maar nog stond onze eerste pantserkruiser niet op stapel! O, er moet gelach geweest zijn in de achterkamers van de kappers en de fotografen!

En dreigender verhieven zich de gepantserde en gemotoriseerde samoerais. Uitdagender werden taal en houding. Japansche visschers — spionnen zooals de rest — bevoeren alle open zeeën van onzen archipel, brachten hen in kaart, peilden riffen en ondiepten, verspiedden manoeuvres en patrouillevaarten en tartten opzettelijk de overheid

door binnen de voor hen verboden territoriale wateren om ieder eiland te visschen. Een kloekmoedig landvoogd liet de indringers met wapengeweld aanhouden of verjagen; een Nederlandsche regeering verbood hem per ommegaande het gebruik van zoo gevaarlijke middelen! Men praatte in het Nederlandsche parlement, maar nog stond onze eerste pantserkruiser niet op stapel! O, er moet gelach geweest zijn in de achterkamers van de kappers en de fotografen!

Nederland, het land met de best bestuurde koloniën ter wereld, het vierde kapitaalland der aarde, de staat, die de verheffende verantwoording voor de 70 millioen bewoners van de gezegende Indische eilanden op zich had genomen, kocht wat bommenwerpers en vliegbooten, begon werkelijk zijn defensie thuis en in Azië te versterken. Men praatte in het Nederlandsche parlement, maar nog stond onze eerste pantserkruiser niet op stapel! O, er moet gelach geweest zijn in de achterkamers van de kappers en fotografen!

De donder van een optrekkend onweer gromde al aan alle kinnen van een angstig Europa. Zijn weerlichten wierp zijn schijnsel al over de kusten van de Zuidzee. De eerste volken werden onder den voet geloopt, maar nog zonder wapengeweld. De eerste staten werden van het aangezicht van Europa gevaagd, alsof hun grenzen slechts potloodstrepen waren op de kaart. De eerste lichtingen werden onder de wapenen geroepen, de eerste stellingen betrokken. De kappers en de fotografen, de visschers en de handelaars in onze Indiën hadden drukker werk dan ooit tevoren. Men praatte in het Nederlandsche parlement, maar nog stond onze eerste pantserkruiser niet op stapel..... Zoo trof ons in twee vernietigende vlagen de groote storm. Eerst hier, toen ginds. En het werd stil in de Nederlandsche gewesten overzee.

VIJFDE KAARS

4 Januari 1945

Goed, goed, vier kaarsen lang hebt ge mij kunnen aanhooren, maar de vijfde is nog niet ontstoken, of ge wilt andere taal beluisteren, dan de mijne. Ik sprak u van het oerwoud en de kust, van ons groote uitzicht op land, volk en historie, ik sprak u van de rust van de dessa, maar uw westersch hart is al verveeld. Ge snakt naar motorgeronk en benzinetanks, naar snelheid en efficiency, naar alle bezetenheid die zich modern en heilzaam noemt.

Goed! Ge kunt ze krijgen. Er is meer van te vinden in Indië dan mij lief is. Kom mee, gij verachtelijke ongeduldige. Er rijden auto's genoeg over den grooten weg in het dal om u mee te nemen naar de stad. Er zijn meer ziekenhuizen dan ge noodig hebt om u op te nemen, wanneer uw haast u het halve leven mocht kosten in een scherpe bocht! Vooruit gij rusteloze! Naar de stad!

De stad is geheel Indië en is Indië geheel niet. De stad is hoofd en hart van Indië, want vandaar stroomt de bloedsomloop van handel en verkeer tot in de verste gebieden en daar zetelt het gezag, welks macht uitgaat naar de vier windstreken, zoover de wereld Indië heet. Toch is de stad ook weer noch hoofd, noch hart van Indië, want het hart van Indië klopt in het inlandsche dorp van Sabang tot Nieuw-Guinea, en het hoofd van Indië draagt zooveel aangezichten, dat alle steden samen hét niet kunnen weergeven.

De eigenlijke stad in Indië heeft maar twee gezichten: dat van de haven en dat van de residentie. Residentie van den Nederlandschen landvoogd of den Indischen vorst, haven aan zee of landinwaarts aan het begin van een riviermond. Zoo zijn de steden in Indië. Zoo kunnen alleen de drie residenties Buitenzorg, waar de landvoogd zetelt, Djocja en Solo, waar heel het Javaansche leven zich concentreert om de vorsten, zich met recht Indische steden noemen. De Javaansche dessa, het Toradja-dorp in de binnenlanden van Celebes, het Papoea-gehucht van paalwoningen in zee en de drijvende Maleische kampong langs den oever van een bruine rivier op Borneo, zij zijn in hun rust en recht niet te denken zonder het gezag van den verren grooten heer in Buitenzorg: ja, meer nog, zij zouden hun rust noch hun recht hebben als aan den anderen kant van de aarde niet de lage landen aan de zee met hen verbonden waren. Maar de andere steden, zij blijven Indië vreemd. Zij vormen geen gemeenschap zooals

het dorp, zij dienen of beheerschen ook niet de gemeenschap zooals de residentie, of de kleinere marktplaatsen in het binnenland, die voor en door de dessa bestaan, maar zij herbergen slechts toevallige bewoners. Europeanen, die straks worden overgeplaatst of voorgoed terugkeeren naar patria, inheemschen, losgewrikt uit het dorpsverband en niet opgenomen in een nieuwe gemeenschap en tenslotte Chineezers, die voor hun deel de stad nog het meest tot een vaste maatschappij stempelen en niet tot een herberg, waar de gasten korteren of langeren tijd vertoeven, maar nimmer blijven.

De steden, die havens zijn, of de havens, die steden werden, zijn wel groot, licht en luid, maar verzinken toch in het niet bij de overmacht van het platteland. In Nederland woont een vierde van de heele bevolking in de vier grootste steden, op Java een veertigste, in heel Indië een zestigste. Getallen? Batavia heeft 435.000 inwoners, Soerabaja 342.000 en Semarang 218.000 maar heel Java heeft er 44.000.000 die anderhalve eeuw geleden nog 4 waren.

Batavia!..... Ach laat mij geen kwaad zeggen van Indië's steden, want Batavia ligt zoo vaak nog in heel zijn gloed en weelde in mijn droomen! Ik zou u kunnen vertellen, dat de 435.000 inwoners van Batavia bestaan uit 326.000 inheemschen, 70.000 Chineezers, 31.000 Europeanen benevens een handje vol Arabieren en andere vreemde Oosterlingen. Maar dat zijn slechts woorden en cijfers. Daarom wil ik u één etmaal in Batavia geven, voor ik u verder en elders heenvoer.....

Het zijn de laatste uren van den nacht, en Batavia slaapt achter zijn vensterlooze ramen, in de glazen slaaphuisjes van zijn klamboes, op zijn gevlochten matjes in de kamponghuizen en in de heete vertrekken aan de bruine grachten van den Chineeschen kamp. Maar men slaapt niet in de ziekenhuizen, waar de oude worsteling om leven en genezing voortgaat in de stilte van den warmen nacht. Men slaapt niet op het vliegveld Kemajoran, waar zooeven het nachtvliegtuig uit Celebes is neergestreken, en op het station, waar de expres uit Soerabaja binnendreunt. Men slaapt niet in de soos, waar het vanavond feest is, en men slaapt niet op de politieposten, op de redacties van de kranten en langs den grooten weg van Buitenzorg, die als een machtige laan de stad uit het Zuiden binnentrekt. Daar gaat het inheemsch leven met zijn duizend stemmen, geuren en lichtjes onverstoorbaar voort in den nacht en kent geen slaap. Tusschen de mompelende rijen der nietsdoeners, in eindeloos gesprek vredig gehurkt aan den kant van den weg in het warme stof, trekt daar de stille optocht der nachtelijke reizigers, die alom Java's wegen bevolken uit het donkere land de stad binnen. Logge krakende karren

met roerlooze voerlui, slapend gehurkt op hun vrachten hout; schommelende tweewielige rijtuigjes, fijn als kinderspeelgoed, achter heel kleine venijnig trippelende paardjes; feestgangers en marktgangers, families en enkelingen; oude verschrompelde wijfjes met manden met groente of klappers; Chineesche handelaars en Soendasche hadji's en overal daartusschen, snel en stil voortzwevend door dien tragen stroom, de dragers, met over hun schouder den zwiependen bamboestok, waar aan elk eind een korf met vruchten heen en weer deint in het rythme van hun onvermoeibaar sloffend drafje, waarmee zij wellicht heel uit de bergen gekomen zijn.

Ja, uit de bergen. Want het is niet de inlandsche wijk, die vertier zoekt in de koeler uren van den nacht, maar de dessa, die in het nachtelijk uur de stad bereikt om koopwaar te brengen of koopwaar te halen. Want voor de dessa is de stad nog altijd maar één ding: de pasar, de markt!

De dessa echter komt niet in de slapende lanen der Europeesche tuinvijken. Daar rust ieder verdiepingloos huis in de diepe schaduw van eigen boomen in eigen tuin, open voor alle geuren en geluiden van den nacht in die atmosfeer van zalige en zorgeloze mildheid, die in Nederland de mensch slechts kent in twee, drie nachten in het jaar, wanneer in de lauwe zoelte van het donker de huizen open en de menschen op blijven en het leven vloeiender, makkelijker en vertrouwder lijkt dan ooit tevoren, wanneer men inslaapt temidden van de binnengedrongen geuren en geluiden van den warmen nacht. Zoo is het hier steeds: de tuinen geuren uur in uur uit tot in den slaap van hun bezitters. De regen ruischt en vermengt zich met hun ademhaling, de krekels roepen schrill en zonder ophouden tot in hun droom.

Er zijn dieper tuinen, witter en koeler huizen in Batavia. Daar, waar in het oude hart van de stad de bouwsels uit een vroeger eeuw bewaard bleven. De boomen zijn er hooger, de schaduw zwaarder en de slaap koeler. Maar, wellicht onmiddellijk grenzend aan de ruimten van deze patricische domeinen, is de zwoele wirwar van andere tuinen: de ring van kampongs, die de Europeesche stad omgeeft. Helaas, geen dessa's met de overlevering en tradities van een eeuwenoud platteland, maar de groene inheemsche buitenwijken van een blanke stad van blanken. Van blanken niet alleen. Iets verder slaapt de Chineesche kamp aan zijn grachten en stegen, nauw en drukkend heet onder de reeds verbleekende sterren, een bevreemdend stuk Nederlandsch China in Nederlandsch-Indië. Geen riemslag meer op het troebele water van de grachten. Geen stappen en geen stemmen meer, nu de sterren verdwijnen.

Wordt het dag of is dit slechts het lichten van den nacht? Neen luister, ver weg in de kampongs kraaien hanen. Eerst hier, dan ginds,

dan overal in het rond. En dan, o glorie, na één bleeke gulden aarzel-
ling, zwelt de dag, eerst een blos, dan een gloed, dan een jubel van
blauw en rood, uit den nacht aan en staat plotseling stralend en ge-
weldig boven ontwaakt Batavia!

Nu, voor ge het beseft, is alles leven. De grachten in den Chinees-
schen kamp zien hun oevers zich vullen met het bedrijf der kleeren-
wasschers, de fietsers, trams en auto's voeren bij stroomen, hen die
werken (en dat zijn hier allen!) naar hun arbeid. De nachtwakers
openen de glanzende paleizen van banken, handelshuizen en departe-
menten. De winkels zien de eerste koopers, de restaurants de eerste
eters toestromen en op het station verdringt men zich voor den snel-
trein naar Bandoeng. Maar kom gauw naar de buitenwijken, waar de
laatste welige villalaan eindigt in wild grasgebied. Zie, daarginds
boven de palmen langs het irrigatiekanaal, rijst ver weg, blauw en
puur, een vulkaan aan den einder! Zie even om u heen naar de bloeien-
de boomen aan de laan achter u, naar het vriendelijke huis naast u,
waar juist de kinderen naar school gaan, en zoek dan uw vulkaan op-
nieuw. Hij is verdwenen in het waas van de optrekkende hitte van den
dag.

Batavia bij dag is een Europeesche stad in de tropen, ondanks de
Chineesche kamp, ondanks de inheemsche bevolking, ondanks de
vruchten, die de dessa er des nachts heeft gebracht. En dit is ook Bata-
via's goed recht, want het is van den eersten steen, die er gelegd werd,
door Nederlanders ontworpen en gebouwd. Rond de factorij, de han-
delsnederzetting van de jonge Oost-Indische Compagnie groeide en
moest groeien, een stad. Eerst versterkt en bevestigd in verdedigende
houding tegenover het land rondom, daarna — temidden van een
groeïend areaal van eigen souvereiniteit — niet langer in de verdedi-
ging, maar natuurgedwongen in den aanval. Niet langer een ver-
sterkte stapelplaats, maar het centrum van het eerste stukje tropisch
Nederland. Wordt uw voorstelling van Indië nog beheerscht door
het beeld van een geheimzinnige wildernis, waar apen, tijgers, slangen
en giftige reuzenspinnen u bedreigen, zie dan de ruime heldere Indische
steden zooals Batavia in hun leven en bedrijf van iederen dag. Winkel-
straten, hotels, bioscopen, kantoren, woonhuizen en departementen
aan straten, die hier tuinenlanen, ginds avenuen en elders drukke
boulevards zijn. Gas, water en electriciteit als in Europa, asfalt, tele-
foon en rioleering, evengoed als in Leeuwarden, Londen of Parijs.
Maar niet de drukkende steenen doolhof der Westersche metropolen.
Er is altijd wel een tuin in zicht; er is overal de verpoozing voor het
oog van wat palmen of een vurig bloeiende flamboyant. De natuur en

het platteland grenzen nog altijd aan de Europeesche wereld; de dessa is nog steeds de buurman van de stad. Zei ik u, dat de stad Indië vreemd blijft? Het is niet waar! Uit de stad stroomen duizend krachten uit over heel den archipel. Ge hebt een dessa gezien, waar het leven vreedig en veilig was. Meent ge, dat het dit ook zou zijn, als hier in de stad niet de personen en instellingen zetelden om de dessa te beschermen. Hier heet het „Dienst voor de Volksgezondheid”, maar ginds beteekent het, dat de pokken een onbekende plaag zijn, dat de cholera verdreven is, de typhus en de dysenterie aangevallen en teruggedrongen, de strijd tegen de pest begonnen. Hier noemt men het „Departement van het Binnenlandsch Bestuur”, maar in het eilandenrijk, dat zich uitstrekt van het hartje van IJsland tot midden in de Kaspische zee beteekenen de letters „B.B.” orde en rechtszekerheid, veiligheid en welvaart in eigen kring van zeventig millioenen. Hier heet het „Koninklijke Paketvaart Maatschappij”, maar op alle zeeën en langs alle kusten van de groene baai van Sabang tot de eeuwige sneeuw van Nieuw-Guinea, staan de initialen „K.P.M.” voor de 62 vaste lijnen, waarop een vloot van 140 schepen vaart tot in de verste uithoeken om inlandsche koopwaar te halen en te brengen, om artsen, ambtenaren en ingenieurs aan land te zetten en den bloedsomloop van het eilandenrijk vast en gestadig voort te stuwen. Hier luiden de namen „Geneeskundige Hoogeschool”, „Rechts Hoogeschool” en „Technische Hoogeschool”, maar tot diep in de wildernis staan deze namen voor den eeuwigen strijd tegen leed en lijden, voor de onomkoopbaarheid van hen, die de wetten hanteeren, en de kunde van hen, die bouwen.

Batavia gonst van leven en bedrijf. Maar na een morgen, die van den dageraad tot tegen tweeën heeft geduurd, komen in de heetste uren van den dag de rust en stilte van den slaap. De huizen zijn gesloten, het asfalt op de wegen heet en week, de lanen in de tuinwijken verlaten, de paden door de kampongs leeg. Nu slaapt Batavia welhaast dieper dan des nachts, want ook het inheemsch leven heeft zich in de diepste schaduw teruggetrokken en de volle stroom van de dessa naar de stad is bijna opgedroogd in de hitte. Maar dit alles is slechts een beeld van de rust der zwakkeren, de vrouwen en kinderen; immers de werkers kennen ook nu geen rust. In de broeiende benedenstad, in het domein van banken, handelshuizen, departementen en kantoren, wordt doorgezwoegd met een ijver, die Europa niet kent, in deze uren, die slechts tot slaap nooden.

Werkend Batavia werkt, huiselijk Batavia slaapt, en ontwaakt eerst weer tegen het uur, waarop het gewas van de nabije bergen de samenleving beheerscht: de thee! De huizen openen hun luiken; de lanen

vullen zich weer met auto's, voetgangers en fietsers; in de tuinen zijn stemmen en gestalten van hen, die na de verademing van den slaap bijeen zijn in de gesterkte en heldere rust van het komende eind van den dag.

Hoe naderbij dat einde, hoe heller alom het ontwaken, nu de lengende schaduwen een eerste koelte brengen. Nu gonst de stad niet van bezig bedrijf zooals hij deed van den ochtendschemer tot de middagrust, maar zoemt loom en tevreden, nu het leven den nacht tegemoet gaat. Vol van de vrede van rustige menigten zijn lanen, paden, straten en grachten in de schielijke bekoring van den al te snellen schemer. Eén oogenblik nog dag, één oogenblik gloed van brandend avondrood, en plotseling de schaduw, die zooeven nog schemer en nu al nacht is.

Gezegend uur van verademing. Lichten in huizen en tuinen, lichtjes in de kampongs, lichten in schouwburg, restaurants en danszalen, lichtjes langs den weg. Stemmen hel en dragend, stemmen dof en laag langs de lanen en in de straten. Voetstappen van klinkend schoeisel, zachte schreden van barre voeten. En boven dat alles alom de warme schaduw van machtige boomen, daarboven weer de fluweelen koepel van den hemel, die met zijn sterrenvlakten licht boven de stad en in de lage vlakten beneden. En om dat alles de groote geur, die de adem van den Indischen nacht zelf is.

Later wordt het, stiller en leeger in de straten en lanen, en eindelijk gaat Batavia voorgoed te rust, terwijl om de lantarens in de verlaten straten insecten gonzen en de krekels eeuwig roepen. Maar ginds, waar de groote weg uit het Zuiden de stad binnen trekt, zijn de duizend lichten en stemmen van het inlandsch leven niet gedoofd. Daar trekt de groote stroom uitt de donkere vlakte de stad binnen en kent geen slaap.....

Ik moet, voor het licht van mijn kaars mij verlaat, mijn eigen woorden een tweeden keer herroepen. Zei ik, dat de Indische steden slechts havens of residenties zijn? Het is niet waar. Daar zijn de jonge bergsteden om het te bewijzen. Zeker, oorspronkelijk kent het Indische binnenland alleen de kleine plaatsen, die slechts als markt ontstonden. Maar onder hen zijn er enkelen uitgegroeid tot nieuwe middelpunten van Nederlandsch-Indisch leven, omdat zich daar de Europeesche blijvers vestigden. Zij, die niet komen en gaan na volbrachten taak, maar hun tweede vaderland trouw blijven. Die zich vestigen in de heldere bekoring van de koele bergsteden. Die het graf onder de palmen niet vreezen en als het verschiet van hun latere jaren de blauwe bergen van Sumatra en Java verkiezen boven de trieste gevelrij van

een Hollandsche straat vol gepensionneerden. Daar eindelijk vinden wij de Indische stad, die geen gasten, maar bewoners herbergt, die niet alleen leeft in het koortsachtige tempo van de handels- en havensteden, maar waar ook zij die rusten hun deel vinden, waar meer tijd is voor de dingen des geestes dan in de steden der werkers, waar ook meer kracht is in de koelere luchtlagen dan in de hitte aan de kust. Daar is de natuur nog nader tot elken bewoner van het binnenste hart van de stad dan ginds in de vlakke, want er is geen straat, geen plein, geen plantsoen en geen laan, die niet ergens uitmondt in het verrukkelijk verschiet van de blauwe vulkanen rondom.

Hoe meer ik spreek, hoe vaker ik mijzelf op dwalingen betrap. Bandoeng, Malang en huns gelijken zouden naast havens en residenties de eenige ware Nederlandsch-Indische steden zijn? Wel neen, wat is er echter dan de planterssteden op Java en Sumatra? Waar hangen Oost en West nauwer samen dan in de cultures der wereldomvattende gewassen? Op de uitgestrekte suikerrietvelden wisselen bij de bebouwing Europeesche cultuurmaatschappij en Javaansche sagesameenschap elkander af. Op de thee-ondernemingen vindt de kampongbevolking uit de dalen rondom een hoofd- of bijverdienste als koelie, of verkoopt er aan de Europeesche fabriek den oogst der eigen inheemsche tuinen. De eindelooze parken der rubberplantages doen hetzelfde, alleen is daar de bezitter der inheemsche tuinen met steun der regeering de Europeesche ondernemers haast over het hoofd gegroeid. 38% van de wereldproductie aan rubber komt van deze eilanden, de helft daarvan, geleverd door rond 750.000 inheemsche planters, de helft door de Europeesche maatschappijen. Maar of het nu tabak, thee, rubber of suiker is, of wij nu denken aan de 1.250.000 inheemsche arbeiders, die een bestaan vinden in de groote cultures of aan de 1.175.000 H.A., die zij beslaan of aan de handelswaar per jaar van 300.000.000 guldens, die zij opbrengen, iedere streek, wier karakter bepaald wordt door de cultures, vraagt een middelpunt. Niet slechts een economisch en administratief middelpunt, maar ook een geestelijk middelpunt, een centrum, waar de eenzamen uit de rimboe hun vertier, hun ontspanning en hun geestelijke en lichamelijke rust kunnen vinden. O ik weet, wat men u heeft verteld over de ruwe vermaken der planters. Maar hebt ge ooit de ademlooze aandacht ervaren in de sociëteit van de kleine theestad Soekaboemi, wanneer in de warme, overvolle zaal een gouden vrouwenstem zingt, die ondanks haar roem van vijf werelddeelen de lauweren der Indische planters niet versmaadde? Daarom, zie niet neer op de planterssteden, omdat zij, die weken lang in diepste eenzaamheid tot uitputting toe hadden gewerkt, vroeger in het vermaak hunner vrije dagen zich niet veel anders ge-

droegen dan baldadige jongens. Veroordeelt ge alle gestudeerden, wanneer gij in het holst van den nacht het tumult uit de studenten-sociëteiten in Leiden, Delft of Amsterdam hoort?

Neen, de landelijke planterssteden zijn mij dierbaar. Zij hooren aan de mannen van de ontginningen, die wegebouwer, waterstaatsman en landbouwer tegelijk zijn, de steun van hun landarbeiders, de behoeder der gewassen aan hen toevertrouwd, één met hun plantages en hun werk en de geweldige natuur, waarin zij opgaan.

Kom! Ik gun u een laatsten blik op een plantersstad vóór mijn vijfde kaars bezwijkt. Hoog aan de wijde helling staan wij boven het dal. Boven ons begint het oerwoud; rechts en links glooien de theetuinen onder de ijle beschutting van hun schaduwboomen; lager weer dalen de glinsterende reuzenterrassen der vloeiakkers in steeds dieper verschuivende vlakken tot in de bedding van het dal, en daar in het blauwig waas van den nabijen avond ligt de kleine bergstad om het grazig dorpsplein, dat zijn oorsprong als inlandsche marktplaats nog verraad. Daarachter blauwer en weer blauwer, nieuwe sawah's nieuwe bergen en daarachter weer, hoor, in den onbeschrijflijken vrede van dezen avond, de doffe dreun van zwaar geschut, onophoudelijk en verschrikkelijk.....

LAATSTE KAARS

5 Januari 1945

Het is mij, nu ik mijn laatste kaars ontsteek, of ik al vele weken niet meer in werkelijkheid in dit land van honger en koude vertoefde. Mijn dagen zijn verlicht door de zon op verre eilanden en zeeën, aan wier grenzen ik hunkerend verblijf tot de avond valt. Dan, als het schamel werk om het dagelijksch bestaan weer tot morgen gedaan is, ontsteek ik, plotseling bevend van verlangen, mijn eenzame kaars en ga de zalige gebieden van mijn nieuwe heimwee binnen. Dan neemt Indië mij weer op en koestert mij tot de kleine vlam sterft. De zesde zal het heden zijn. Maar ditmaal moet ik mij Indië ontzeggen. Vanacht heb ik in Nederland te blijven om met hen in patria te spreken tot wie ik mij nog niet heb gericht. Straks zullen wij afscheid nemen. Straks zullen wij ons tezamen nog eenmaal boven het machtig uitzicht nederzetten, waar onze vreemde reis begon. Nu echter zullen wij den gloed van het Oosten niet zien en slecht de taal van het Westen spreken. Wij willen dit als rechte mannen recht en eerlijk doen.

Ge zijt met mij aan de kust, in de dessa, langs den weg, in den trein, en de stad geweest. Hebt ge er het aangezicht van een onderdrukt volk gezien? Neen, nietwaar. Alom was rechtszekerheid en welvaart het doel, waar naar gestreefd werd. Vooruitgang ook. Soms was het tempo te traag, soms te snel, maar het doel bleef hetzelfde: de bewustmaking van den naar steeds grooter zelfstandigheid groeienden inheemschen mensch. Inheemsche leden in Volksraad en Raad van Indië, inheemsche bestuurders van inheemsche gemeenschappen. Maar met de broederlijke hulp van het Westen, die niet ontbeerd kan worden.

Het is mogelijk, dat ons inzicht over het tempo verschilt. Ik wil aanpassen aan het Oosten en een oud evenwicht geleidelijk verschuiven zonder het te verstoren. Gij meent wellicht het tempo van het Westen onverhoeds te kunnen opleggen aan het Oosten. Maar ik zeg u, uw methoden en de vormen, waarnaar gij streeft, moeten aangepast zijn aan de nooden van het Oosten. Gij kunt geen Europeesche plant in den Indischen tuin pooten zonder haar in groteske afmetingen te zien opschieten tot een onvruchtbaar en onnut gewas. Probeer het, plant uw politieke boerenkool in Indischen grond. Hij zal manshoog worden en oneetbaar zijn!

Laat mij u andere vruchten uit Indischen bodem voorzetten: op Java zijn bevoeiingswerken aangelegd, wier invloed zich uitstrekt over 1.300.000 H.A. sawah's. Uitbuiting?

De rijst is het inheemsche voedingsgewas. Van zijn verbouw wordt niet één Nederlandsch pensioen betaald, maar van 1900 tot 1940 werd door de regeering voor waterwerken alleen f 270.000.000.— uitgegeven! Uitbuiting?

Ja maar, waarom heeft de Javaansche en Balineesche boer dwergbedrijfjes van $\frac{1}{4}$ H.A. en minder, terwijl de groote cultuurmaatschappijen per onderneming gemiddeld 500 H.A. bezitten? Wat daar aan winst vandaan komt, vloeit toch uit Indië naar Nederland?

Zeker, zoo goed als ik u reeds zei, dat millioenen uit Nederland naar Indië vloeien. Maar is het een schande, wanneer Nederlandsche ondernemingsgeest buiten het Moederland zijn krachten toont? Beklaagt ge u over het welslagen van de Maatschappij voor Havenwerken, die havens bouwt in Perzië, Zuid-Afrika en China? Beklaagt ge u over Fokker, die zijn constructeursgaven in Amerika ontplooiden? En bovendien, de groote cultures hebben nergens den inheemschen landbouw verdrongen. Thee, kina en rubber bestonden als cultures niet in Indië vóór Nederlanders hen er grondvestten. Maar de helft van alle rubber groeit nu in inheemsche tuinen. De suiker gedijt, dank zij een samen- en wisselwerking van Europeesch kapitaal en inheemsche grond en arbeidskrachten. De tabak is op Java als inheemsche cultuur blijven bloeien, is in Deli nooit anders dan Europeesche cultuur geweest. Neen, van een verdringen is hier geen sprake. Wel van een bescherming van den inheemschen bodem tegen Europeeschen landhonger. Reeds in 1870 maakte de agrarische wetgeving het onmogelijk, dat inheemsche grond in niet-inheemsche handen zou overgaan. Wat zou zonder dien gebeurd zijn? Chineesche en Arabische woekeraars zouden de eene helft hebben opgeslokt, Europeesche ondernemingen de andere. Want op Java en maar al te veel andere eilanden kan de inheemsche mensch niet economisch denken, en wordt zonder de beschuttende hand der overheid de makkelijkste prooi voor den economisch sterkeren of menschelijk slechteren tegenstander.

Uitbuiting? In 1900 waren er nauwelijks 100 „Openbare volkscholen” voor het inlandsch onderwijs, in 1940 meer dan 15.000. Dat wil zeggen, dat per jaar gemiddeld 375 inheemsche lagere scholen werden geopend. Van de Hollandsch-Inlandsche, de Mulo- en de Middelbare Scholen spreek ik nog niet eens!

Uitbuiting? Niet inlossen van onzen eereschuld?

Ja, het laatste geef ik u toe. Wij zijn te kort geschoten. Wij hebben onderwijs en zorg voor de volksgezondheid, veiligheid, orde en rust

gebracht, rechtspraak en bestuur tot een hoog peil opgestuwd, de heerendiensten, gedwongen cultures en poenale sanctie afgeschaft, bevoeiingswerken aangelegd en groote gebieden malariavrij gemaakt, wegen, bruggen en spoorlijnen gebouwd en waarachtig niet in de eerste plaats voor het Europeesche verkeer. Dit alles en nog veel meer is gedaan aan het groote werk. Maar het bleef menschenwerk, wij hebben ook gefaald en zijn te kort geschoten. Op één punt echter weegt ons verzuim het zwaarst: wij hebben al, wat reeds volbracht was en alles wat nog volbracht moet worden, in de waagschaal gesteld door het onvoldoende te beschermen tegen geweld van een buitenlandschen vijand. Zoo kon het gebeuren, dat wij thans schuld zijn aan de waarachtige uitbuiting en onderdrukking door de Japanners, waaraan de inheemsche mensch ten prooi gevallen is. Wij waren, als welhaast altijd in onze geschiedenis, te schriel, toen onze ondernemingsgeest zich in wapenen moest uitdrukken. Wij hebben ons eerst bezonnen, toen het te laat was.

Ach, ik zou u zoo graag, voor wij afscheid nemen, nog eens een rit laten maken op een klein vinnig sandelhoutpaardje over de droge savannen op de hoogvlakten van Soemba of Flores. Ik zou u ook gaarne den onvergelykelijken stank laten ruiken van Bagan Si Api Api, aan Sumatra's Oostkust, na Bergen in Noorwegen de grootste visschersplaats ter wereld; of u de gamelan laten hooren in de kraton van Djocja of in den hof van een Balineeschen regent. Maar helaas, ik heb ernstiger plichten vanavond.

Konden wij Indië verdedigen tegen Japan? Neen, op onszelfvengewezen zeker niet. Maar binnen het bestel van het Europeesche evenwicht van krachten in de Zuidzee, hadden wij meer en beter kunnen doen! Dat Engeland faalde, Australië te kort schoot, Amerika te laat tot inzicht kwam, is geen excuus voor ons. Temeer niet, wijl het zoo verleidelijk was ons zelfvengewezen voor te stellen als de kleine mogendheid, die wij *niet* zijn! Hoe simpel om de groote broeders Amerika en Engeland met hun eigen verplichtingen ook de onze op te dragen! Zij zouden nooit gedoogen, dat Indië Japansch werd! Laat hen de schepen bouwen, de mannen leveren voor den strijd, die ook de onze is! Laat hun de eer, die ook de onze zijn moest!

Goddank! Het is zoover niet gekomen. Strijdend is Nederland, strijdend is Indië ondergegaan. Strijdend zullen beiden weer herrijzen! Wij zijn niet de minste geweest, toen Pearl Harbour in vlammen stond, Hong-Kong bezweek en 's werelds sterkste vlootbasis Singapore ten onder ging. Onze Indische luchtvloot, in den waarsten zin van het

woord klein maar dapper, steeg op voor zijn stervensvlucht, ons eskader voer uit op laatste vaart. En terwijl te land de onzen stierven en streden met wapenen die speelgoed waren bij die der kappers en fotografen, seinde de Nederlandsche Schout-bij-Nacht aan zijn commandanten:

„Ik val aan. Volgt mij!”

„Ik val aan. Volgt mij!”

Geen schip van het eskader keerde terug van deze laatste vaart tegen een overmachtigen vijand. Nuttelooze verkwisting van kostbare levens? Zinnelooze vernietiging van kostelijke schepen? Vraag mij het antwoord niet nog eens. Er is eer en plicht, niet alleen in het leven der individuen, ook in het leven van volken en staten. De plicht tot verzet ook tegen een overmachtigen vijand, dien ons de eer gebiedt. Wie niet bereid is zich te offeren voor die twee groote waarden, die ons leven beheerschen: Vrijheid en Vrede, is hen geen van beiden waard. Geen vrijheid wordt verkregen zonder strijd, en wie niet strijden wil om den vrede, verdient den oorlog! Maar laten wij voor hen, die ook in deze dagen het inzicht in deze dingen nog niet verworven hebben, de vraag uit de hoogere sferen van het ideaal neerhalen naar het laagland van de praktijk, van het eigenbelang! Wat zou er van Nederland en Indië geworden zijn, als wij hen niet met opoffering van vloot, luchtvloot en leger hadden verdedigd, met hoe gebrekkelijke middelen dan ook . . . ?

Indië zond meer dan de helft van zijn vliegtuigen boven Malakka en verloor hen in den hopeloozen strijd om het Britsche Singapore. Nederland is sindsdien op alle wereldzeeën blijven varen en vechten aan de zijde der geallieerden. Had het dit niet gedaan, dan zou het na de bevrijding — die aanstaande is! — van een van de tien grootste mogendheden tot een van de tien laatste mogendheden gezonken zijn.

Ja, gij kleinmoedigen, Nederland staat cultureel en economisch in de rij der grootsten ter wereld! Maar alleen in zijn innig verband met de Indië! Straks, na de bevrijding, zullen wij nog opschuiven naar omhoog in de rangorde der volkeren, Duitschland en Italië onder ons latend. Maar om die plaats te verdienen moeten wij nog meer doen dan de bevrijding van het moederland dankbaar van onze bondgenooten aanvaarden. Wij moeten

Wij moeten ons haasten. Dit immers is ons afscheid van Indië, zooals wij het zes nachten bij het licht van mijn kaarsen hebben gezien. Laat ons tot slot nog éénmaal terugkeeren naar het machtig uitzicht,

waar wij elkaar voor het eerst ontmoetten. Zie, er is niets veranderd sinds dien eersten keer. Alleen de kentering der moessoen is in aantocht en het is een van die zeldzame dagen, waarin uit een ongewoon helder verschiet verten verrijzen, die anders achter den blauwen horizon verborgen blijven. Het is, alsof ge met uw blik nu kunt reiken tot aan de uiterste grenzen van den archipel. Wellicht kunt ge het, na alles, waarvan wij samen spraken. Wellicht overziet ge heel het eilandrijk thans met uw verbijsterden blik.

Ver, ver in het Oosten drijft een groen vasteland op blauwe zee en heft zijn glinsterend dak, verblindend wit en puur, door wolkenzeeën heen op naar den hemel: Nieuw Guinea!

Daarvoor, verspreid in zee onder den adem der moesson, een wemeling van land en eiland, groen van bosch, blauw van bergen, nog blauwer van een zee, die blinkend wuift boven het eeuwig groeien der koraalriffen in zijn klare diepten en ondiepten. Zooals deze Moluksche eilanden op de zee een vloot van schepen lijken, zoo is elk eiland hier omstuwd door booten op zijn reede: zeegaande prauwen, parelvischers en orembaais, tropische galeien van vrije mannen. Daartusschen witte stoomers op verre snelle vaart.

Te ver voor uw verbijsterde oogen? Wend dan uw blik meer zuidwaarts en zie, hoe uit het Oosten, zooals een brug, die men in droomen over zee geslagen ziet, een lange keten eilanden aanstuurt op Java's oostelijkste punt. Hoe dichter zij het hart van moeder Indië naderen, hoe weliger zij oprijzen uit de golven. Het verste ligt nog bar onder de dreiging van zijn werkende vulkanen, zijn hoogvlakten droog, zijn velden dor in dit getij, de boomen bladerloos geschroeid, zoolang de moesson niet is gekeerd. Maar naderbij een tweede eiland, niet vruchtbaar nog, niet welig, maar onder den rook van zijn in brand gezette savannen toch al herbergzamer. En daarna trap voor trap veroveren water en gewas de volgende schakels van den gordel, steeds weliger, steeds groener, steeds dichter bewerkt door de hand der menschen, tot aan het einde van het snoer, zooals een parel, Bali opblinkt in de glorie van zijn vloeiakkers, zijn tempelvijvers en bronnen, zijn wemende dorpen vol schoone en fiere menschen.

Halt! Verwen hen niet, de Baliërs! Maak hen niet ijdel! Laat hen, zooals ze zijn.

Noord-Oostwaarts ligt Celebes als een versteende reuzenspin in zee. Steil reizen de kusten uit de golven naar de beboschte toppen omhoog. Grillig en onrustig in de mateloosheid van zijn reuzenvormen lijkt het, zooals het daar met zijn bergruggen als paden in zee dien hoek van den horizon vult, of het nog altijd bewogen is door de stuiptrekkingen der aarde, die het ooit omhoogpersten uit de golven naar licht

en lucht in een wereld, die door honderden eeuwen heen, dit naakte kind der diepten bekleedden met aarde en gewas.

Rusteloos Celebes, onbewogen Borneo. Een groen vasteland met eindelooze vlakten aan den voet van zijn bergen en eindelooze moerassen aan het begin van die vlakten en dat alles bedekt met wouden, te dicht en groot voor uw bange hart; wouden, die ver in zee begonnen, als een vloedgolf over de vlakten stroomen en omhoog spoelen tot aan den kam der bergen, die zich in de binnenlanden aan den einder verliezen.

En verder westwaarts draait uw blik: Sumatra, een derde reuzenland van woud, moeras en bergen, na Nieuw-Guinea en Borneo. Meer aangeraakt echter door het Westen. Meer wegen door zijn wouden, meer ontginningen op zijn bergen en vlakten, meer bewoners in al zijn uithoeken. Maar toch, het telt nog niet de bevolking van Nederland en meet dertien maal zijn oppervlak.

En dan eindelijk keert uw blik van zijn wereldwijden zwerftocht terug naar het land, dat uw hoog domein draagt, naar Java. Maar als ge u er toe zet om voor het laatst nog nader te bezien, vergaat rondom plotseling alom het verschiet en stroomt in windloos geweld een grauwe regen neer, die ons van alle zijden insluit in een grauwe wereld van vallend water.

Ja, dit moet wel ons afscheid zijn. Laat ons gaan, voor het verschiet in schoongewasschen glorie opnieuw voor ons openbreekt en ons nog langer bant aan deze plaats. O, ik had u nog zooveel willen vertellen. Maar het is nu te laat. Wij ervaren het bitter besef van verzuim, zooals bij ieder afscheid. De spijt om alles, wat ongedaan gelaten werd, toen het nog tijd was. Maar één ding moet ik u nog zeggen: Het is nog tijd om het hoogste te doen, wat Indië van ons verlangt. Nu nog is Nederland zwart van wanhoop in zijn getergde onderdrukking. Maar straks komt de vrijheid. Geloof mij, zij is nabij! En dan zal Indië u roepen, zooals ik u nu reeds roep. Dan zal ik mijn schamele zes kaarsen verheffen en zij zullen tot één fakkel worden, die aan den nachtelijken hemel schrijft: „**TE WAPEN!**” En ik zal mijn arme zwakke stem verheffen en toch zal zij als een groote schreeuw over dit land gaan en donderen „**TE WAPEN!**”

O zie, de regen wijkt en het verschiet breekt lichtend open als de vrijheid zelf. Vrijheid voor Nederland! Vrijheid voor Indië! Het is de vrede, die nadert. Maar wie hem niet wil veroveren, zal hem nimmer bezitten. Hoor, de klokken luiden den vrede in, maar hun stemmen spreken nog van strijd.

Hoor, o hoor, het zijn de schoone klokken van Nederland, die ons roepen. Hun koor dreunt het over deze lage landen: **TE WAPEN!!** . . . Duizend klokken vallen in en roepen het na langs onze kusten: **TE WAPEN!!!!**

O, hoor de klokken van Nederland, die in het vredesuur ten oorlog roepen! Hoor hen uit steden en dorpen opgaan als een storm, die al de elf provinciën vervult! Daar zijn klokken bij, die al eeuwen lang gezwezen hebben: de klokken van de zeventig verdronken parochies van den Bieschbosch luiden uit de delta van het hart van het land; de stormklok van Middelburg's Lange Jan herrijst uit asch en puin; de bronzen stemmen luiden van hen, die werden weggeroofd en voor 's vijands kanonnen versmolten! O, hoor de klokken van Leiden's oude kerken, van Enkhuizen's haventoren, hoor de honderd klokken bonzen boven herlevend Amsterdam, hoor ook de eene helle stem van het klokje van mijn geboortedorp Sint Laurens in het hart van het geschonden Walcheren!

Luister, luister! Verre en nieuwe stemmen sluiten zich aan bij het geweldig koor. Daar zwelt de bronzen galm van tempelgongs aan uit het Oosten, daar schallen de tongs-tongs over tuinen en velden, daar grommen de heilige trommels uit onbetreden wouden. Dat zijn de klokken van Indië, die antwoord geven aan hun broeders hier! De klokken van de West galmen aan, van Curaçao, de Eilanden boven den Wind en Suriname: beltonen van sinds lang verlaten plantages, het tinkelend geluid waarmee de glazen geslagen worden op het wachtschip in de haven van Willemstad, Zondagsche klanken van de kerken in Paramaribo. Zoo mengen de klokken van Oost en West hun gelui tot één orgelende harmonie met het klavier der klokken van Nederland. Als een stormvloed gaan hun vereende stemmen over het land, als een vuurgloed laaien zij ten hemel, als één kreet donderen zij binnen onze vier grenzen hun grooten roep:

TE WAPEN!

VERANTWOORDING

„Eerste clandestiene uitgave: Maart 1945”. Zie hier wat die weinige woorden inhouden:

In December 1944 werd de schrijver door een tusschenpersoon in aanraking gebracht met den leider der Groep „Voorlichting Overzeesche Gebiedsdeelen”. Op een zolderkamertje in Amsterdam vond de eerste bespreking over het te schrijven werk plaats.

Drie weken later was het geschreven manuscript gereed.

Duizend moeilijkheden vertraagden echter de uitgave. Het werd Februari voor, door toedoen van het ondergrondsche blad „Ons Volk”, met het zetten kon worden begonnen op een drukkerij, die voor de goede zaak werkte. De bedrijfsleider en zijn zoon zwoegden drie dagen achtereen, zoo lang er licht aan de lucht was. Toen werden vrijwel vóór hun deur twee leden van de staf van een ander ondergrondsche blad, die zoo juist de drukkerij verlaten hadden, door de S.D. gearresteerd. Overhaaste ontruiming van de drukkerij met alle materiaal voor de „Zes Kaarsen” was het gevolg. Op de zolder van een bevriende relatie werd het werk voortgezet. Op 5 Maart werden de eerste zestien pagina's op de proefpers van een groote Amsterdamsche courant, bij gebrek aan stroom, met de hand gedrukt. Terwijl men hiermede bezig was, schakelden de Duitschers plotseling de stroom in, daar zij licht en kracht voor de liften noodig hadden, om uit het zelfde bedrijf papier voor de „Deutsche Zeitung” te kunnen rooven. Welhaast onder hun oogen werd nu ijlings electrisch doorgedrukt en het eerste vel gereed gemaakt.

De rest van het boek werd ondanks honger en koude, hernieuwd gebrek aan licht, gebrekkig transport en ontbrekend materiaal, in de volgende weken in de stille uren van de nacht voltooid. Koeriers op wrakke fietsen en lekke banden, onschuldige ambtenaren van de voedselvoorziening met Deutsche papieren, politiemannen met rijvergunningen, schippers, die van stad tot stad voeren en de onversaagde verspreiders van „Ons Volk” deden tenslotte elk het hunne om het licht van de „Zes Kaarsen” zoo ver mogelijk te laten schijnen. Moge het Nederlandsche publiek — nu deze tweede druk in vrijheid verschijnt — duidelijk beseffen, dat er voor Indië meer te doen valt, dan er in een makkelijke stoel iets over te lezen!
